

בעזה"י

הארץ לגבולה תריה

ירושלים בת מוניות

תוספת לספר עיר הקדש והמקדש

בעזה"י מאה

ביסן אהרון טוקצינסקי

בהנחייתם וצ"ל

פעריה"ק ירושלים תש"ז • תש"ל

הכתבת ת. ד. 6028, ירושלים

כל הזכויות שמורות

Printed in Israel

— דפוס סלומון, ירושלים —

הארץ לגבולותיה

ככלל:

מפת אר"י וגבולותיה עפ"י התורה
שיטות הכתגורר ופרח והתבואה הארץ
ברורים והסבירים למפות
על הרדן, תחום עולי בבל והארץ לעתיד
הסבירים על מקומות מסוימים בארץ ואתורם

א. הארץ לגבולותיה

ה. הסברים למפת אר"י וגבולותיה עפ"י התורה ופרשיה
ים המלה, מעלה עקרבים, קדש ברנע, חצר אדר, עצמון, נחל
מצרים, הים הגדול, היר החר, חמת, צדה, זפרון, חצר עיןן (נהר
פרת), שפטם, רבליה (בעל ביך וופמייס).

ב. גבולי האבות

ג. גבולי עולי מצרים

ד. עבר הירדן

כ. כבוש משה רע"ה.

ה. עمون ומואב

ו. שטהרו ושלא טהרו בסיכון.

ג. כבוש עולי בבל

ו. והמקומות שלא נקבעו בתחום תחומים : אשקלון, עזה, ורצועת
הים עד אל עריש. בית שאן, בית גיזברין, כפר צמה, כפר
לודים, קיסרי וסוסיתא.

ז. הרצועה

ט. מעכו לכיבוב.

ח. סוריה

ט. קיני קנייזי וקדמוני

י. אפמיא — אספמיא

יא. אסיה

מאמרי חכ"ל על אסיה.

הדייב, לודקיא, יבנה, מעינות חמים : גדר חמתן עסיא טבריא,
טבלת המעינות ומידות החום והמלחמות, הימים ומלחחותם.
יב. בבל ואר"י

יג. הימים בגבולות הארץ

יד. מפה נפרדת לגבולות הארץ לשיטות עוד — הסברים

טו. ירושלים קו מרכזיו.

מפת העולם וירושלים קו המרכז (היוםם)

מפות גבולות הארץ

ב. ירושלים בתמונות

א. רשימת התמונות

ב. הסברים לתמונות וציון העניין בספר

ג. 55 תמונות ותרשימים

ד. הראשימי חומות ירושלים בתקופותיה השונות (עה"מ)

ה. מפת ירושלים עם חומותיה השונות (עה"ק והמקדש)

ו. מפת ירושלים העתיקה

תרשימי החומות ומפות ירושלים והבאורים לצינוי המפות —

בעיה"ק והמקדש סוף חלק ב'.

הארץ לגבולותיה

היות ואאמו"ר זצ"ל קבע הוספה מיוחדת מיוחדה על גבולות הארץ (עמ"ק ח'ג הוספה לפרק י"ט) — ערכתי בזה בעזה"י מפת הגבולות והסבירים למפה.

בתבנת הקרה לפי פירושי המפרשים נתקלתי בתסבוכת גדולה אולם נסיתני להסביר גבולות עד כמה שעה בידי עוזה"י כהבנתי בדברי אאמו"ר זצ"ל ועל יסוד מפרשיו הקרה, אקוּה שכונתי בס"ד לאמתה של תורה.

ואלה הכללים להבנת הקרה עפ"י רשותי (בمدבר ל"ד) ועפ"י הגרא"א (אדרת אליהו ליהושע כ"ג כ"ד) והם:

ויצא הגבול, או ונסב הגבול — כלומר יוצא מקו הישר ונוטה לצד.
וירד — מצפון לדרום (רש"י), בכון לשפלת ולעמק (הגר"א).
והתואיתם — הסבה ונטייה (רש"י).
תווצאותיו — כלומר כליה שם לנמי, או לא ממשיק בקו הישר (רש"י).
בקביעת מקום הערים הכתובים במקרא, ציינתי אחדים מהם בספק מוקם
המדויק אולם לדעתינו הם בסביבה ההיא.
ודעתתי לנבולות הארץ לא כתבתי בטור הכרעה הלכה למעשה כחוות
דעותי בזה.

ובעת עמדי בשטח זה ראייתי שישנם מקומות רבים שתרכז נתרבו כל צרכם
וכן מקומות של ערים הנוגעים להבנת דברי הказ"ל בענינים אלו — בורתי
בעזה"י עוד מקומות רבים עד כמה שידי מגעת וכמוון לא גמרתי המלאכה כי
לא רציתי לעכב מצדדי, אף במשהו, בהוצאת הספר הגדול עיר הקדש והמקדש
מאאמו"ר זצ"ל אשר גדול הוכות לדובב שפטותיו ולהעלות נשמוו בעולם העדון
והנצח ולזכות הרבים, שרבים וגדולים משתוקקים ליהנות מאורו.
ונזוכה במהרה לביאת משיח צדנו ולגבולות הארץ כפי שהובטח לנו לעתיד
לבוא. ותקיינה הבטחות הבורא ית"ש: «כל המקום אשר תדרוך כף רגלו בו
לכם יהיה וגורי». «וישבתם לבטה בארצכם, ונתתי שלום בארץ».

ניסן אהרן טוקצינסקי
בהגרא"ם זללה

ادر א' תש"ל

א. הסבירים למפת אר"י וגבולותיה עפ"י התורה ופרשיה

ו. ס ה מל ח

הגבול הקיצוני בmourחית דרוםית. ומשם פונה הגבול דרומה באלכסון כלפי מערב, ועד מעלה עקרבים זוית של יותר מחצי מעלה. ולפי זה מובן הקריאה שם המלח גבול קיצוני בmourח דרום, וגם מוסברת דעת אמר"ר עפ"י רבי סעדי גאון שמעלה עקרבים — עקבה גבול קיצוני בדרום מורה, אולם אין הוא בmourה כמו ים המלח (אין ים המלח בדרום מעלה עקרבים).

מ על ה ע קרבי ס

גבול קיצוני דרוםית mourחית, וכן'ל, ובתרגומו רס"ג בתفسיר על התורה (במידבר שם) «אל עקבה עקרבים» וכדעת אמר"ר (לעיל ח"ג גבול הארץ ב') כרס"ג, והڌוק ע"י ארץ אדום. על מקום מעלה עקרבים ישנן דעות רבות ושונות כמובן בשוח תלוין גם אם הגבול פונה מים המלח מערבה (ונט"י לדרום) או יורד דרומה (ונט"י מערבה) לעקבה. ממש מיש מושך הגבול לדעתו בתוארי הטבע והוא «דארב אל עזה» (המשמש כدرיך מדבר חשוב).

יש לבדוק את תרגום רס"ג «ונסב לכם הגבול מנגד למעלה עקרבים — תיימן יסתדר לכם מן אלגנוב. אל עקבה עקרבים». ולענ"ד נראה שאין הוא מתרגם שהגבול עובר מנגד למעלה עקרבים אלא הגבול מן הדרום — יהא מעלה עקרבים. והוא הגבול הקיצוני בדרום מורה כדברינו לעיל.

וכן נראה גם מתרגם היירושלמי שתרגם ויקף לכון תחומה דרוםיא מן ספיקותא דעקרבין. אולם היהונתן מתרגם ויקף לכון תחומה מן דרוםיא למיסיקתא דעקרבין. ז"א מדרום מעלה עקרבין יעבור הגבול. והיהונתן לשיטתי שהגבול מדרום מעלה עקרבין ולא זהו גבול דרום ולכון אומר אח"כ (ל"ד י"ב) כעין סכום לגבולות הארץ «רי יקם גיעעה מן דרוםיא טוירות אמנוס מן צפונא ימא רבא מן מערבא ימא דמלחא מן מדינחא, דא תהוי לכון ארעה דישראל למצוני תחומה חזור חזור». הרי אומר גבול קיצוני בדרום קדרש ברכנע.

וב-תאנ"ג הגדול נקוד בתרגום אונקלוס נקוד אחר «דרומיא». ולפייו כנראה שגם האונקלוס מתרגם כפירושנו ברס"ג. וכן גם מוכח מטעמי «קדמא ואולא» שעל «הגבול מנגד», ואין מנגד מוסף על מעלה עקרבים. ומדובר הראמ"ס בקדוש החודש (פ"יח ט"ז) מוכח שהגבול בדרום ליד עקבה בה שאומר «שהיו נוטות לצפון העולם משלשים מעלות עד לה מעלה».

וכפי שמוסבר שם שווה גבול אר"י בכוון דרום צפון (ועי' גם בדבריו שם לעיל פיע"א הי"ז).

זה גבול ליד מפרץ עקבה הוא בערך '25° וקרוב למעלה היל' יותר מהגבול שמשמעותו במעלה ה-31. אמנם לדבריו אלו מוקשה קצת לגבול צפון ולדעתנו הרוי הוא במעלה ה-36 אבל גם ביחסו' הרמב"ם מוכח על גבול צפון יותר ממעלה 35. ואולי לא רצה כ"כ להרחיק את ירושלים מאמצע אר"י, והתחשב במושב.

קדש ברנע

„והיה תוצאתו“, הגבול הולך בקו ישר עד קdash ברנע וממש מישר בנطיה למערב.

עדות רבות בקביעת מקומו, וג"ז תלוי כمو奔 בקביעת קו גבול דרום. סימנתי את קdash ברנע בעין קדיסים כפי שקבעו חוקרים רבים. הרס"ג מתרגם „מנגב לקdash ברנע — אליו גאנב רקייע ברנע“ כלומר אל עבר. (גם הרב קאפה בפירוש הרס"ג עה"ת בהוצאה, מדיק כך ומציאן כמו אל נגב התקני).

ויש להוסיף ש על יד אדם וכן על כתף ים כנרת מתרגם הרס"ג אליו גאנב כלומר אל עבר.

חצר אדר

„ויצא חצר אדר“, הגבול פונה לצד צפון ובאלכסון למערב ומקומו לדעתה חוקר הארץ עיין אל קידרת.

יש לציין שבמפות רבות מסומן קdash ברנע עין אל קידרת וחצר אדר עין קדיסים — והרי זה לא בסדר הקרא?

הרס"ג מתרגם חצר אדר — רפה. יש מפרשימים רפיה, והרי רפיה כיום הוא לחוף ים התיכון ואיך חווור הגבול? אלא אין רפה — רפיה לדעתך.

ע' מ 10

„ועבר עצמונה“, הגובל עובר בקו ישר וממשיך ישר. רבים מצינינם מקומו ב„קוזימה“, וכתרגם הייחונתן בע"ע „קיטסם“.

הרס"ג מתרגם „עצמונה — אליו מנאזו ל“. והרב קאפה מפרש „מחנות“ כלומר נאות מדרבו.

ואולי כוונת הרס"ג מנאזו ל מלשון „מורדות“ וכוונתו לפיע"ז ומעבר אל מורדות ההר או מקום שהוא כך בגל זה. ולשוני הפרשימים אפשר שכונתו לקטציגמן והרס"ג משתמש בלשון כוה כפי שמתרגם יורייד הגבול הירידנה — וינוול אלארדן“. אולם הרס"ג משתמש בזה גם על לשון מחנות כגון לעיל (ל"ג) וייתנו מתרגם ונגולו.

נחל מצרים

"ונסב הגבול מעצמו" שוב נטי לנהל מצרים כלפי מערב. וממשיך בנחל הגבול עד מוצאו של הנחל לים הגדול (רש"י שם).

נהל מצרים כותב אמרוּר הוא ואדי אל עריש וזה עפ"י מפרשים רבים וגודלים כגון רבנו סעדי גאון המתרגם, ביחסיר על התורה (במדבר שם) "נחלת מצרים — ואדי אל עריש", עי' גם פירוש הרס"ג ע"ת הוצאה הרב אפקת, ודעת הרדב"ז תקיפה מaad בעדעה זו בתרכומות (פ"א ה"ז) ושו"ת (ח"ה שא ר"ז). וכן דעת האב"ע ורבינו בחיי (במדבר שם) והאברבנאל (בראשית סופט"ז). ומוצאו ליד אל עריש.

אכן רבים וגודלים המפרשים נחל מצרים הוא הנילוס, תרגום יהונתן בן עוזיאל והירושלמי (במדבר שם) רש"י (יהושע י"ג ג') מן השיחור פרש"י "הוא הנילוס הוא נחל מצרים". הרא"ש סירליה (פ"ז דשבייעת) והגר"א (אדרת אליהו ליהושע שם). ומוצאו לדבריהם בדלתת הנילוס, כנראה בזרוע הימנית קיזונית וכפי ההשערה היא זרוע פילוסין המסתמנת במפה.

אמנם לגביו כמה מהם אפשר להדחק ולפרש כוונתם על נחל אל עריש ומהם כנראה שכונתם לנילוס, לדעתם הנילוס הוא הגבול הקיזוני דרומי מערבי. עליינו לציין שבחל נקרא גם זה שימוש מים כל השנה כגון "כל הנחלים הולכים אל הים" וגם זה שיש בו מים רק ביוםות הגשמיים כגון "ויבש הנחל כי לא הי גשם", ועוד כהנה. וכן יש להוסיף כי נחל אל עריש נקרא נחל מצרים כיוון שרבו עבר בארץ מצרים ורק קטע ממנו הוא הגבול.

כן יש לציין כי גם במפת מידבא (מפת הפסיפס שנמצאה בעירה מידבא בעבר הירדן ושתיא כנראה המפה הראשונה מהאזור כמשמעותה ד' ש"כ) מצוין נחל מצרים — ואדי אל עריש.

הים הגדול

— ים התיכון. גבול מערב הארץ ומחיל בדרום מערב ליד מוצאו נחל אל עריש בקרבת העירה אל עריש (ולדעתה השני ליד דלתת הנילוס). ומשם בכו ישר "כאליו חוט מתח עליהם מטורי אמן עד נחל מצרים" (גיטין ח').

וכפי שנאמר להלן בים הגדול הגבול צפונית מערבית הוא ראס אל הנזיר שנקרו עד היום טורי אמן טורוס אמנוס.

הר החר

גבול קיזוני למערבית צפונית, כידוע אין זה הר החר שבדרום (מקום

קבורת אהרן). מקומו בטורי אמנוֹן (גיטין ח'). טורים אמנוֹן — תרגום יהונתן בן עזיאל, והירושלמי מתרגם טوروּס מגוּס. ראה גם רמב"ם שביעית (פ"ז ה"א ותרומות פ"א ח') — אמנוֹן.

לדעתנו הר החר הוא בסביבה של הריים שגם היום נקראים בשם טوروּס אמנוֹן וטורי אמנוֹן. והוא ליד אלכסנדרטה דרום טורקי, צפון מזרחית מהוף ים התיכון וידוע בשם אל הנזיר לידו הר משה (מוסה דאג) גובהו 1255 מ' ולצפונו בטורי אמנוֹן ממשיך ההר להתרומם עד לגובה של 1795 מטר וידוע כיוֹם בשם קיוֹיל דאג (ראה גם וזה גבול הארץ 176).

דעת הרב אשטוריה הפרחי (כפתח ופרה פ"א) הוא ג"כ כי הר החר בסביבה ההיא וקובעו בגיבל אל אקרע גובהו 1759 מטר, מזרחית צפונית לגיבל אל באסיט¹. התבואה הארץ (הוז' לונץ ב"ח) מיחת את הר החר לرأس אל שאקה (בטרוּן). ישנה המריהקים את הר החר עד להרי טאורוס (לדעת בר דרומה הר ארגייאס 3960 מ'). וישנם המקבילים אותו עד לגבולות (אדמת קדש)².

לדעת הרמב"ם בתשובותיו (פרימן סי' שם³) «סמנוס — הר בניאס» בחוף ים התיכון, מערכית צפונית לחמה דרום לודקן:

ודעת הר"ש סיריליא לירושלמי (שביעית פ"ז א') «טורי אמנוֹן הן טורי טריפוליה» (טריפולי), ולדעתו מכזיב עד הנהר כלמר נחל מצרים והוא הנילוס. עי' עיה⁴ שם הערתי (3).

1) וללא שאמր הכוֹס גבל אקרע ורק ה"י אומר את סימני ההר, כי אפשר לומר כי כוונתו למל מוסה דג בדברנו, ואצתט דברנו:

(דף רמ"ט) «זה החר נקרא בלשון חכ"ל טורי סמנוס וכו' ואומר (ר"ג) »לדעת זה ההר יתומו כי וסמוֹן לו ראמס אל באסיט וסמוֹן לו הר גובה מאיד ושמו בלשון ערבית ג'בל אל אקרע... וזה ההר הוא ייחידי נensus חוטומו ביבם» וזה בהתאם לרישי (במדבר וגיטין) »וראשו משופע ונכנס לתוכו הים« אולם החר שבולט לים הוא דרום הטوروּס והר אל אקרע אינו מגיע עד הים.

זאת ועוד השפוע של מוסא דג הוא מצפון לדרום, לדרכו ארי' ולצפונו חוויל וגובה ההר הוא הגבול, וכן אפשר לציר בו גם בפניהם ולחוץ ארי' וחוויל לבני מורה מערב (ראה אינזקלופדיא תלמודית ערך ארי' כרך ב' ר"ג) ובהר אל אקרע קשה לציר נאות. וממשיך הכהפ"פ (רנ"א): »גם שהוא מכובן כנגד חמת זה במורה זהה במערב«, ואם הואר אל אקרע הרי אינו מערב חמת.

ואומר (רנ"ז) »ודע כי מי שהוא בראש זה ההר ופניו למורה על עבר פניו יהי חמת וכמעט שהוא נושא אל הורום«...

2) והוא דמעיר באינזקלופדיא תלמודית (ב' ר"ז) ממכות (ט') »דרשי' לבני ערי מקלט «ושלשת« שייהיו משלוחני شيئا מדורם לחברון במחברון לשכם כי ושםם לקיש (ונתלי) כמקדש לצפון. ולסאורה אין המרחקים שויים.

וכנראה אפשר לומר שחוּשון ערי המקלט נחשב לפי התיחסות וכמוון דבמקומות שאין ישוב אין צrik בעיר מקלט ולא נחשב למדינת המרחק לעיר המקלט.

ח מ ת

מדובר לדעתנו באנטוכיה — אנטקיה על נהר האורונטוס (אל עז). וזה לפי תרגום יהונתן והירושלמי (שם) וכן רב יוסף (דהי"א י"ג זהה"ב ז') חמת — אנטוכיה. וגם לפי פריש"י (במדבר י"ג כ"א) שהוא אצל הר החר במקצע הארץ מערבית צפונית, וממשיך לפרש"י (ל"ד ח') מהר ההר תסבו ותלוו אל מצר הצפון לצד מורה ותפוגעו בלבא חמת זו אנטוכיה. (כן עי' במלבי"ם יהושע י"ג ה', ועוד³).

צ ד

“תווצאות הגבול צדדה” המשך במצר צפון לכון מורה.

ז פ ר 1 1

“ויצא הגבול זפונה” הגבול ממשיך במצר צפון לצד מורה אלום מצדדה פונה נתוי כנראה קצת דרומה ומשם והיו תווצאותיו... הרס"ג אומר “צדדה, זפונה, חצר עין”.

ח צ ר ע י נ

גבול קיזוני צפונית מורה.

מדובר לדעתנו ליד נהר פרת כיוון דכתיב (בראשית ט"ו י"ח) “עד הנהר הגדול נהר פרת”. (ונראה הנהר הגדול לפי שהוא דובק לאריי קראתו גדול, רשי' שם). ולאחר מכן עין גבול קיזוני לגובל צפוני מורה בהכרח שמדובר על הנהר הגדול נהר פרת. ולדעתי מדובר כנראה ליד הבליטה של הנהר לצד מערב ליד “מסכנה” מורה הלב. כנראה שכן גם דעת אמא"ר באמרו “חצר עין צפונית מורה עד לקרבת נהר פרת”.

³ 3) ח מ עיר עתיקה בטוריה ומלפנים עיר ברורה يوم ذরום טורקי. הוונם הסנו שמה ע"ש אנטוקוס אפיפינס (קדמוניות ס"ה פ"ו ב'). ובב"ר (לי"ז ח') נקראת פיפניה. אמנם יש מיחסים חמת לחמא בסוריה, 180 ק"מ צפונית دمشק ומספרדים בין אנטוכיה לאנטקיה. וזה כנראה אולי גם עפ"י רס"ג המתרגם חמת — חמאתה. ולדעתי אין זה מוכח מרס"ג בחמא נמצאו עי' חפירות אורכיאולוגית, ארמותות עתיקות ומבנים שמתיחסים לימי דמקריא אלום רבים ומהיחסים חמת לאנטוכיה — אנטקיה.

לדעת הכו"פ חמת — אנטקיה — אנטוכיה, ולדעת התבואה "חמת — חמת" לפוארה תמורה הא דמתרגם יהונתן באלה מסעיו "לבוא חמת — מעיל לטבריא" אבל יש לפреш כיוון דטבריות קיסר רומי הקים אנדרטא בלב אנטוכיה (ושהי קיים עוד במאה התשיעית), וכן בנה טיבריות הניל שער במורה העיר ובו סמל רומי — ולפי"ז מתרגם מעיל לטבריא וכוננותו לאנטוקיה ששם התקם טיבריות השער ועל סמך הקריאה לבא חמת פירושו לכינסת לאנטוכיה (לשער טיבריווי).

אם גם ישנה דעה כי היו שני ערים בשם טבריה' והוא ע"ש טבריות קיסר וטבריא' עי' הכרנת ע"ש טוב ראייתה (ראיה הורבין 290 הערכה 73) אלום הוכחות רבות נגד זה וגם אין זו הדעה המקובלת. ומפרשים שנקרת ע"ש טיבריות קיסר (ב"ר כ"ב) וחכ"ל סמכו לה השם מאוחר שהוא בטבור הארץ או שטוב ראייתה (מגילת ז'), ועי' ל�מן הערכה 12).

וכן משמע שוצר עין הוא ליד גבול נהר פרת ממתני דחלה (פ"ד מ"ח) רג"א ג' ארצות לחה ובי' מכובד ועד הנהר ועד אמנה שתי הלוות.

ומפרשים הר"ש והר"ב עד הנהר לצד מורה צפוניות מורה חת. עד אמנה לצד מערב צפוניות מערבית. הרי שכונתם נהר פרת והמלאת שלמה (שביעית פ"א) מביא הגחת היר יהוסף דהינו נהר פרת ומוסיף והוא הנקרה בכל מקום הנהר סתום וזה באצד ארי' לצפון. וכן נראת מהרא"ש (שביעית) אמן המ"ש (שם) מביא גם דעה אחרת אבל אין זה סותר פירושנו.

וכן הרמב"ן והריטב"א (גיטין ז:) מבאים דברי ר' משה בר חסדי האומר: פירוש הנהר הוא הנהר הגדול נהר פרת שהוא במורה של ארי', ומפרש בירושלמי דה"ק מכובד עד הנהר ומן כובי עד אמנוס ועל קרחנו כך הוא וכו'. וראי' לזה גם ממשנה דתענית (פ"א מ"ג) «בג' מרחשון שואلين את הגשימים רג"א בז' מרחשון, ט"ו יום אחר החג כדי הגיעו שיגיע אחרון شبישראל לנهر פרת» ומפרשים רביהם דהוא גבול ארי'⁴).

ומגמ' ב"מ (כ"ח) מוכחה שישבו ישראל עד נהר פרת בין מקדש ראשון בין במקדש שני מדתיב «וכל ישראל בעריהם» (עורא ב').

וביחס כתיב (מ"ז י"ז) «והי גבול מן הים חצר עין גבול דמשק» ומפרש"י והי גבול רוח צפון מן הים עד חצר עין. ועל «גבול דמשק» מפרש"י גבול دمشق במצווע צפוניות מורה חצר עין. ולכאורה הרי זה מוקשת, והיתכן?

ואומר הכו"פ "כי دمشق חמת ביושר ומחצר עין נתה ונלך לאורך המורה ונינו לדרך מהלך אלטוני נוטה למערב מעט עד הגענו אל שפט". ויש להוסיף ולהסביר כי אם עומדים בדמשק הרי חצר עין צפוניות מורה חצר עין.

(4) ובאנצקלופדיא תלמודית (כרך ב' ד"ח) מעיר מהא דפרש"י על הר"ף (שם) «שחוורין לבבלי מארי'» ונלענ"ד כי כוונתו שאף לבני בבבלי אין מתחשבין אלא רק עד גבול ארי' דאליכ' מה וזוקא עד הפרת הרי יש לשחות עד הגעתם לבבלי. ולודעת רשי' בכל מוקשה, כי הרי שחוורין מירוחולם לבל הולכים למורה ואין צורך לצלת לצפון ומשם חורה למזרחה דרוםית, ואם הכוונה לנهر פרת במורה ירושלים בכוון לבבלי הרי הפרת רחוק בהרבה מהשער האמור בגמ' כי הפרת כדיוע הוול' למורה ומתהבר עם החדך ומשתפרק למפרץ הפסי. אולם מפרש"י על הר"ף אין להקשות. עיין לקמן י"ב.

ובירושלמי שביעית (פ"י ה"א) ובסנהדרין (פ"א ב'): זמני שמעברין את השנה על הגלויות שיצאו וудין לא הגיעו ומפרש הפנ"מ שיצאו בני הגולת שיצאו לעלות לרוגל ואינם יכולים להגע למקוםן ולעשות הפסת בזמננו. ת"ל בני ישראל מוציא עשה את המועדות שיעשו אותן כן ישראל. ארי' ש' בז' וגון שהגיעו לנهر פרת, ומפרש הפנ"מ וזוקא אם נשמע שבבלי הגיעו לגבול ארי'.

ובן עי' סנהדרין (י"א. תודעה מפני) דהנך דיתבי בארי' וכו' שיגיע אחרון شبישראל לנهر פרת.

וחמת צפונית מערבית כמעט מרחק לפי צירנו אנו ועיין מוסבר הקרה ובהתאם לרש"י.

ולענ"ד נראה אף שדמשק העיר הידועה לנו היא חוץ לגבולות הארץ לדעתנו בכ"ז أولי הכוונה כאן לא לעיר דמשק אלא לארכם דמשך (שםואל ב' ח' דהיא י"ח וישע' ז') שליטה מאות שנים על חלק גדול מסורי וארא"י עד ימי תגלת פלאמר שהכניע את ארכם דמשק (ג' אלףים כ"ח) ודוד כבש את ארכם דמשק כאמור בקרא.

וכשאומר הקרה חצר עין גבול דמשק הרי זה הי' גבול ארכם דמשק ובהתאם לכך יש לפירוש הפרש"י לדעתינו⁵.

אמנם בראשית (ט'ו) הוא גבול האבות והוא גבול יותר גדול והבטחת לעתיד לבוא. אולם כאמור להלן (ב') גבול האבות הוא מנהר מצרים עד הנהר הגדול נתר פרת לאורך ולרוחב, עי"ש.

ש פ ס

„וְהַתֹּאוֹתֶם לְכֶם לִגְבוֹל קְדֻמָּה מַחֲצֵר עַיִן שְׁפָמָה“ (ל"ד י') ממחצר עין ממשיך ומסמן הגבול המורח והרואה בכו גבול זה הוא שפמה. והתואותם — הגבול הולך באכלסונו ממחצר עין לכzon דרום ונטי' למערב. ומתרגמים: היהונתן — אפרמיה, הירושלמי — אפרמיס ורבי סעדיה גאון — פאמיה.

(5) ומעירובין (י"ט). «ואם בין נהרות הוא דמוסקינין פיתה בבל» וכנהה דמוסקינין היא דמשק (ראה ערך השלם, מקהוט). וכן ממאמר ר' יוסי בן דור מסקית וכ' שאני מדמשק» (ספריו שם ריש ודברים) הרי שדמשק הכוונה לאזור ארכם דמשק (או שהוא שני ערים בשם דמשק). וכן ממה שמוסיף שם ר' יוסי «ויש שם מקום ושמו חורך» הרי שיש באזור ערים ומקומות שונים.

וידעו הספרי (דברים א) «עתיה ירושלים להיות מרחבת ועליה מכל צדקה כי' ושעריו ירושלים עתרין להיות מגעין עד דמשק» ומאמיר זה כי' מתחאים יותר לפרי דבירינו דלעיל.

מהיעבץ (מור וקצעה או"ח ש') נראה שזודק אני בהנחה זו באמרו: סורי' האתה ארכם, דמשק ארכם נהרים וארכם צובה היושבות בשפלה צפונה מזרחה של ארץ' כי' היא הנקרת סורי'.

הרי שמונה דמשק בין מדינות ארכם כלומר ארכם דמשק. וכן בכו"פ' (רמ"ב) דמשק היא מארם דמשק, וכן בתובות"א (לח"ח).

לדעתי בר דרומה בהכרח שהי' דמשק אחרת בארכם נהרות (זהה גבול 259). והמלב"ם (יחזקאל ובמדבר) שגובל ארץ' יתרחב לעתיד בכל הצדדים וכ' ובמקצת צפונית מזרחית יתרחב חצר עין עד דמשק ומשק ייכנס בגבול הארץ, בין תה' וכח' הר גם העיר דמשק הידועה לנו אינה בגבולות הארץ לדעתנו.

אבל לפה המלב"ם (שם) ועוד — מאחר וישנו שני גבולות לארץ' ואחד עפ"י «אלת מסעיה» זהה לא עד נהר פרת והשני לעתיד והוא יהא עד הטרת.

ואפמיא ידועה ליד ימה דאפמיאה וכיום קלעת אל מודיך בקעת האורנטוס.ימה דאפמיאה הוא במצוות אל נב. והוא דאמרי' ברכות (נ"ה), לשם זו פמייס ותנייא נהר יוצא מערת פמייס ויקרא לשם דן. וכן במגילה (ו') ארי' לשם זו פמייס (ועי' רשי' שם). ולדענו יש להבדיל בין אפמיא ובין פמייס. ושפט זו אפמיא, ולשם ליש דן זו פמייס. וזה גם דעת רבים כגון הורבין, אוצ'י', ספריר ועוד. והתבואה"א (ל"ג) האומר שפט דן ליש בנין, אמן מושיף לא ממש בנין וראה דעת הגרא"א (ביברות שם) ואמצע לשם היא מערת פמייס שם מתחיל היורדן. אבל התבואה"א לשיטתו אפשר להדחק ולפרש כן. אולם הCPF שמרחיק מאד הגבול ממפייס — קשה להסביר דבריו (רנ"ח) שמחצר עינן אל דן שהוא שפט ד' ימים ואח"כ (רפ"ג) אומר: דן לשם שפט ליש פנים (בניים).

רבליה

"וירד הגבול" לרשי' מצפון לדרום אולם להגר"א וירד מהר לעמק, ולפי קו הגבול שלנו משפט לרבליה ישנה ירידת לפי שני הפירושים⁽⁶⁾. ורבלה מתרגם היוגנתן והירושלמי ורס"ג — ד' פני. רבים קובעים מקומה 45 ק"מ צפונית מזרחית לבעל ביך⁽⁷⁾. ובהתאם לזה סימנתי את רבליה, ואם זהה רבלה הרי פי' "מקדם לעין" הכוונה כנראה לראש אל עין, מקור נהר האורנטוס. שמתהיל מצפון בעל ביך בקעת הלבנון וירד צפונה עד ימת אנטוכיא ארכו בערך 240 ק"מ. ואולי הכוונה לימת חומס על נהר האורנטוס.

⁽⁶⁾ אמן יש להבין את פרשי' מהמשנה במעשרות (פ"ב ג') המעתה פירות מן הגליל לייה זה או עולה לירושלים. הרי לשון עולת גם לירושלים וגם מהגלייל לייהה. ואמן אין קושיMLS משנה וכן אפשר כיון שם יהודה עולה על הגליל בחשיבותו. ⁽⁷⁾ ולפי"ז בעל ביך נכנס בתוך גבולות הארץ וכ"מ מתני' ומעשרות (פ"ה מ"ח) "שם בעל בכ"י" ופרש הרע"ב "ולג' שום הגול בחר הלבנון וכו'" ומוגה בעל ביך, וכ"מ מתווית' שם. וכן בירושלמי דמאי (פ"ב א').

בעל ביך בקעת הלבנון במרדוות (מערב) מול הלבנון. נקרא שום בעל בכ' על כי השם מוערך בכ' מרוב חרטומו, ישנו בסביבה כפרים בשם תומא (שם בערבית). ישנו האמורים שהוא עיר "בעלה" (מ"א י"ח י"ט) ופירוש בעל ביך בקעת דבעל, וזה גם דעת ר' בנימין מטוילא. לפי יוסיפון (קדמוניות ח' ב') נראה שבשליטה בסביבת' גור, לדעת ספר (231) בעלת היא דיר בלבית דרוםית מערבית שם.

בעל ב' י', שם נמצאים חורבות עיר קדומה וחברות מקדשי עובדי אלילים ועמודים גבסוניים ובנויות בגובה אחד בMEDIA 19.50/3.4 מטר. הכותבים על המקום מלאים בתהפעלות מחורבות הבניינים שם. וישנו האמורים שהוא העיר "בעל גוד" בקעת הלבנון (ירושע י"א י"ב וו"ג). לדעת התבואה"א (ע"ה) Zuspiр (226) בעל גוד — בניים.

ויש קובעים מקומה בהרבת דפנה מערב הפמים או "תבנה" שמדרומים לכפר א צנמין צפונה לירמוך (הרביביז) או צפוני מצפון לחצביה (אדמ'ק) ושניהם כמעט באותה הסביבה. ולדעתו זו הכו יותר ישר עד פמיס, ולפנוי רבליה עובר בין הרי הלבנון.

והא דאמר'י בגמ' (סנהדרין צ'ו): ויעלו אותו אל מלך בבל רבלתה (מ"ב כ"ה ו') זא"ר אבחו זו אנטוכיא. אין זו רבליה האמור באלה מסע'י אלא רבליה בארץ חמת כדכתיב (גם שם כ"א) ויך אורתם מלך בבל וימתחם ברבליה בארץ חמת. וחמת זו אנטוכיא לדברינו לעיל. ולמן כתיב בקרא "הרבליה" (בה' הידיעה) עוד סימן "מקדם לעין" כדי להבדיל מרבליה בארץ חמת.
ומרבליה עובר הגבול את הפמים (בניים⁸ ומחה עבר) על כתף ים כנרת קדמה עד הגיע הגבול לים המלח.

ב. גבולי האבות

ההבטחה שניתנה להאבות לרשות הארץ (בראשית ט' י"ח) "לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנهر הגדול נהר פרת" כלומר כל השטח לאורך ולרוחב כולל עשר האומות (שם י"ט-כ"א, ועי' עיה'ק שם א').
וכן עי' מלבי"ם (בمدבר שם) שגם כבוש דוד ושלמה לרווחת הארץ נכלל בגבול האבות, וכן במלבי"ם יחזקאל: גם הרצועה בין חרמון ודמשק ובין דמשק ונגדען, דתהיינו שיתחרחב הגבול גם למורה לעתיד לבוא.
לפי'ז קני קנייזי וקדמוני הם או בעבר הירדן מורה עמן ומוabb כדעת רב'י (בירושלמי קדושים פ"א) ורבנן (ב"ר פמ"ד) או دمشق אסיה ואספסמיא בגבול הארץ מורה, אבל אין לומר שמדובר באנטוליה וכדומה שאנו בגבול האבות. וחלק זה נירש אי"ה לעתיד לבוא.
עי' לOLUMN את ט' בענין קני קנייזי וקדמוני בארוכת.

⁸ פמייס, בניים, היא מערה בניאים (מקורות הבונים) מוזכר בתלמוד (ביברות נ'ה, מגילה ו'. ב"ב ע"ד: תוספות ברכות פ"ז) אח"כ שונה השם לפוניס ("ע"ש פאן) ואח"כ השתבש בפי העربים לשם בניים עד היום. הוא אחד מקורות הירדן היוציא מצע החרמון. המערה התקומה נסתמה ברעש אדמה בשנת 1833 והימים התהוו יוצאים מתחת למערת הקדום.

מערת פמייס ידועה בתלמוד גם בשם מחילה של קיסריוון (סוכה כ'ז: — קיסריוון) ומשה רבנו ע"ה התחנן ואמר לפניו: "רבונו של עולם הויאל וגורה גורה שלא אכנים לא רץ לא מלך ולא כהדייט אכנים לו במחילת קיסריוון שהוא מתחת (לפני ולפניהם)" — מכילה בשלה (ויבא עמלק ב'). הגרא צל"ה אמר שמיותר "לפני ולפניהם". ולדעתנו נשחש וצ"ל שהוא מתחת לפוניס וכדברינו לעיל. וכן אח"כ כשם משיך המכילה וחוזר "שהיא מתחת לפני" אין הגר"א צ"ל מוחק, כי מונתו לדעתינו מיותר הכהפל לפני ולפניהם, אבל לפני או לפניהם צ"ל לפונית.

זה גם מתאים עם המפה שלנו שפמייס על גבול הארץ.

ושתית את גבולך מים סוף ועד ים פלשתים וממדבר עד הנהר גור' (שמות כ"ג ל"א). והנה ים סוף כוונתו לזרוע מורה צפוני של ים סוף כי אין לפרש שהכוונה לנחל מצרים (לא אל עירש ולא הנילוס) כי הרי מוצאו בים הגדול — ים פלשתים ומה הפ"י מים ועד ים אלא ע"ב כוונתו לים סוף הזרען מורה צפוני והוא ליד מעלה עקרבים — עקבה.

רבנו בחיה פירש מים סוף לצד דרום, ים פלשתים לצד מערב וממדבר לצד מורה ועד הנהר הוא פרת ולפיין מצוין כאן גבול מורה מדרום מורה המדבר ועד צפון מורה — הפרת. וראה גם תבואה"א (נ"ח ובחערה). וממדבר עד הנהר הרי מפרש"י ועוד נהר פרת".

ולדברינו הרי מגיע גבול ע"מ בעקבה על יד ים סוף ועד חצר עין ליד הפרת אולם בגבולי ע"מ שני המקומות הם רק זיווות ובגבול האבות נכלל הכל באורך וברוחב וכול עשר האומות וכדברינו.

ולדעת הכהורי (כוזורי ב' י"ד דברי החבר) כי בסיני ופארן מגבול ארץ כנען, מפני שהם מן (בין) ים סוף וכו' וזה בהתאם לדעת רשי"י (שמות י' י"ט) ולדעתו כנראה הגבולים בקרה זה הם באלבוסון ממורחת דרוםית — ים סוף עד מערבית צפונית — ים פלשתים, ומדרוםית מערבית — המדבר עד ממורחת צפונית — נהר פרת (ועי' קול יהודה על הכהורי שם).

ולדעת הכהורי גבולי האבות מן הדרום כולן את בין שתי זרועות הים סוף כל המדבר הגדול, כל הארץ סייני שברשותנו כיוון.

ג. גבולי עולי מצרים

גבול עולי מצרים הוא הגבול האמור באלה מסעי (במדבר ל"ד), ועי' עיה"ק (שם ב').

וכן דעת הכה"פ שכבוש ע"מ הוא כל הגבול של אלה מסעי. באמרו (רנט) שהרי עולי מצרים הדבר מבואר שכבשו הכל מן הקצה אל הקצה. וכן גם אמר (סוף רס"א) וכן עשו שכבשו כולה בימים ההם לגבולותיה הנוכרים בגבולותיה באלה מסעי.

אמנם לקמן (רס"ה) אומר: נמצא שע"מ החזיקו כל גבולי אר"י הנוכרים בתורה פרשת אלה מסעי באורך כלומר מדרום לצפון וכו' וממשיך (רס"ו) אמן בגבולי התורה שברוחב הארץ כלומר ממערב למורה שבד צפון פשיטה שלא כבשו הכל בימי דוד המלך וכו' מיהו האורך מקרן מורה צפוני גראה שכבשו וכו' ואולי נשאר לכבוש או ארץ הערכי והסיני שהם סמוך להר החר כלומר לטורי סמנו שהוא קצה אר"י מצד צפוני.

הרי לכואורה אומר ש"י"מ לא כבשו כל הגבולות של אלה מסע ברווח הארץ. ועד כדי כך שיש המפרשים דבריו דלעיל שכונתו מן הקצה כונתו רק מדרום צפון באורך הארץ. אבל לענ"ד נראה שכונתו היא שודד המלך לא כבש חלק מהרווח בפני שכבש את ארם נהרים וארכ צובא כפי שאומר שם, וזה מחוץ לגבולות האבות, וכי שמסביר לעיל (רס"א) "ואמנם ביום יהושע לא כבשו הכל" וכו' ומשיך (רס"ג) : "והכתוב מעיד שכבשו הכל בזמן המלכים שכן כתוב (מ"א ח' ס"ה) וייעש שלמה" וכו'.

הרי שכבשו הכל בזמן שלמה כלומר אחר כבוש דוד את ארם נהרים וכו'. וזה גם דעת התבואה"א (ה') שלא כבש יהושע כל חלק הארץ בתחום גבוליהם אלה (לה מסע) וכו', ולאחר מכן התפשטו והגיעו עד היר החר (קצת הגבול) ועם כל זה בכלל כבוש יהושע נקרה אף שלא כבשה יהושע מאחר שתיא בתחום הגבולים, וממשיך מפורש: ב' גבולי פ' אלה מסע וכו' והם הנקרים ג"כ גבולי עולי מצרים.

ד. עבר הירדן

הבאתי גם את גבולי עבר הירדן מורה שכבש משה רע"ה, וניתן לראובן, גד וחצי שבט מנשה ה"ה סיחון וועוג, הגלעד הבשן (והגולן). וראה גם דברי אאמו"ר (שם ה').

אאמו"ר מביא הקושי הוא עבה"י מתחום עלי בבל ומדוע הוריידו רבוינו ז"ל מקדושת. ואומר אولي מאחר ולא נתקיים שם היישוב וmdiיק גם דברי הראב"ד האומר «לא החזיקו עוזב» ולא אמר לא כבשוה. ולכאורה hei נראה אoli דהרי גבול מורה של עבה"י לא מדוק, ומסבירים היה וקבלו חלק זה שהנהו טוב מרעה לצאן ובימי בצורת הרחיקו מורה לשם מרעה. והסביר זה בעיקר על הבשן שניתן לחצי שבט מנשה והוא גדול בהרבה חלק שנייתן לשבט שלם לרואובן וגדי (וגם לשאר השבטים): אולם הרי לגד הי' מקנה עצום מאד (במדבר ליב' א') ועוד הרי מנשה לא דרשו כלל חלוקם בעבה"י אלא משה רע"ה בקש מהם לקבל חלוקם שם, כמוסבר בהעמק דבר לנצי"ב ז"ל (דברים ג' ט"ז).

בכ"ז גבול מורה עבה"י מורה לא מדוק, (עי' עיה"ק שם ה'). ומעבר הירדן בירוש מרע"ה, סיחון וועוג, שאינה מעמן ומואב ואינה בכלל טהרו בסיחון ולא טהרו בסיחון, מצינה במפלה בגבולות עבר הירדן ומוסמנה בקיום (כמו של טהרו בסיחון) אולם הקויים מרושקים. כאן עליינו להוסיף הוא דאמרו שלש ארצות לבעור יהודה ומעבר הירדן והגליל

(שבעית פ"ט ב') וכן שלוש ארצות לחזקה וכו' (ב"ב פ"ג ב'). וכן שלוש ארצות לנשואין וכו' (כתובות פ"ג י'). ומקשה סבי התו"ט ז"ל (בכתובות) למה הפסיק

בעבה"י בין יהודה וגליל ושניהם מאר"י בעבה"י המערבי.

ולכאורה על דעתו לפרש שעבר הירדן פירושו עבר הירדן המערבי מים המלח עד הים הגדול ואורו זה בין יהודה שלדרום וגליל שלצפון. ובזה גם יורדת תמייתת התו"ט.

זה גם מתאים לדברי היוספין שביבא אר"י חלוקת לג' חלקים יהודיא שמאריא (כונתו לשומרון) וגליליא זה מתאים לפי דברינו כי אור שומרון בקטע מערב הירדן עד הים הגדול.

אח"כ ראייתי שגם התבוחה"א (נ"ב) מפרש כן, ומדליק כי בשבעית מפרשים רק גבולות יהודה והגליל ולא של עבה"י.

אולם הרי אמרו בתוספתא שבשבעית (פ"ז ט') איזהו עומק שבגליל וכו' רשב"א איזהו הר שבעה"י בגין חריס וכו' שפלת שלה חשבון וכל ערי' שבמישור דיבון ובמות בעל ובית בעל מעון, עומק שלה בית נמרה רמתה וחברותיה. הרי לפ"ז עבה"י כלומר במורה עבר הירדן.

ואמנם התבוחה"א מביא שפע"י הירושלמי שבשבעית (ה"ט ב') פירוש עבה"י במורה הירדן.

ועי' כפ"פ (רפ"א) "יהודה והגליל שהם שני חציו חלקי הארץ", וכן עי' עיה"ק (שם ה').

ה. עמון ומואב

סימנתי גם עמון ומואב שטיחרו בסיכון ושלא טיחרו בסיכון (גיטין ל"ח. וחולין ס': ועי' גם תוד"ה עמן יבמות ט"ז).

ו. כבושים עולי בבל

לפי דברי אמר"ר (שם) הגבולות הם במערב צפון — כויב, שם לחולה ובמוריה הירדן וים המלח דרום ים המלח דרום באר שבע עד מערבית דרוםית נחל מצרים.

דעת אמר"ר זצ"ל (שם ד') שגם חומות עוז'ב הוא מנהל מצרים, וזהו שפע"י התוספתא שבשבעית (פ"ד ה') לפי גירסת הגרא"א "עד כויב" ר"ל מנואר דרומה נחל מצרים עד כויב, ועד כזיב הרי זה גבול עוז'ב. ודברי המנוח בכוורים (שם) צ"ב. אמנם דעת הגרא"א בשנות אלה הוא דנתר מצרים הוא גבול עוז'ב ודוי"ק, וראה גם מה שביבא אמר"ר בעניין אשקלון וועזה, את דברי הירושלמי שבשבעית (פ"ז א') שי"ל שאין זו אשקלון וועזה, וכן מביא הדעות שאין נחל מצרים הגבול לעוז'ב.

ובהתאם לדברי הכהן פ' שמסכם (נ"ד) «א"ב בכל מקום שהוא מנהל מצרים עד כויב ואינו נוכר עליו שהוא כבוש שני כמו שהזוכר מבית שאן וולתו ראוי הוא שנתקהו בחשבון במוחזק (גמ) מעורא בו».

ומבוואר גם בחזון איש (שביעית ג' ל"ב בגבולי אר"י ג') דלהרמב"ם החזיקו ע"ב בכל גבולות ע"מ מנהל מצרים שבדרום, מלבד הרצויות מלבד כרכים בודדים שלא כבשו ע"ב, ויש להבין בדבריו שוו גם דעת הגרא".

עי' תשוי' הרמב"ם (קל"ז) וمعدני ארץ (תרומות פ"א ט').

ולכן סימנתי תחום ע"ב בהתאם להנ"ל — מנהל מצרים.

אכן בראש גיטין אמר'י מאשקלון לדרום בו, וכן בתוספთא שביעית (פ"ד) תחום אר"י פרשת אשקלון וכן בספרי סוף יעקב (י"א כ"ד) ובירושלמי שביעית (רפ"ו) תחום אר"י ועד מקום שהחזיקו עולי בבל פרשת אשקלון.

אבל זה בהתאם לדברי הגמ' (חולין ז. וחגיגה ג') הרבה כרכים כבשו ע"מ ולא כבשו ע"ב, וכماור לעיל, ובין המקומות שלא כבשו ע"ב בתחוםם הם המקומות דלהלן:

אשקלון כדאמר'י בראש גיטין (שם ותוד"ה ואשקלון) מאשקלון לדרום ואשקלון כדרים, וכן בירושלמי בתוספთא שביעית וספרי (שם) — אשקלון כלוחז.

בירושלמי שביעית מובה תחומי אר"י כל שהחזיקו ע"ב פרש ת חומרת מגודל שיר ושינה דרור, וכבר אמר הפנ"מ שכנראה צ"ל פרשת אשקלון. וזה כගירסת הספרי והתוספთא תחום אר"י פרשת אשקלון, והכוונה «פרשת אשקלון» פרשת הדריכים שליד אשקלון כי שם הייתה פרשת דרכים חשובה למונחים שונים. ולדעתי המקום מתאים במזרחה אשקלון.

זה ולפ"ז עזה ודאי כלוחז ז"א חז' לתחום ע"ב, וכן מירושלמי בכורים (פ"ג ג') ר' יצחק בר נחמן היה בעזה ומוניה ע"מ לחוזר, הרי עזה בחוץ. ובהתאם להזה רצועת הים מאשקלון עד אל עיריש hei של ח"ל שלא נבסה עי' ע"ב.

כאן עליינו לציין כי עם רצועה זו, הידועה כיום רצועת עזה, היו לנו תמיד בעיות.

בזמן שאל המלך לא הייתה בידינו כל הרצועה מאשקלון עד אל עיריש, ובזמן שיא ההפטשות של ממלכת ישואל בימי דוד ושלמה עיקר בשנים ב' תתקממו' עד ג' ל"ט (814-721 לפנה"ס) הייתה רוב הרצועה בידינו אבל גם לא היו אשקלון ועזה והסבירה בידינו.

אמנם בימי ינאי המלך (אלכסנדר ינאי) שכבש גם שטחים שלא היו שם

יהודים הוא כן שלט גם על חוף קיסרי וחוף הים ברכוזעת אשקלון — אל עריש בשנים ג' תרנ"ז — פ"ד 103 — 76 לפנה"ס).

ב' בית שאן אמר'י בגמ' חולין (ו'): רב' התיר את בית שאן כולה וכן לקמ' (ו') ועי' גם תוד'ה והתיר (שם ו': ותוד'ה בצר ע"ז נ"ח). בית שאן העיר הקדומה שטחה גדול בהרבה מהשתח ביום, ועוד נמצאים חורבות העיר הקדומה למערבית בית שאן וכן לצפונית מזרחית מהעיר ביום, ונחשפו ביכ'נו וכו').

לדעת האדמ"ק (ע' ק"י) גבולי בית שאן במורחת הירדן, במערב 17 ק"מ וואר הגלבוע נכלל בשטחו. בדרום — 7 ק"מ נכללת גם שדה אליהו ביום, ובצפונו גיב' 7 ק"מ עד לפני מושב ירדנה ושטחה בית שאן בערך 213 ק"מ מרובעים. בית ג'וברין ירושלמי דמאי (פ"ב א') רב' התיר בית גוברין ולודתו אינה מכובשת ע"ב. בסביבה ישנן מעורות מפורסמות גדולות וגבשות מאד, ושם היו יושבי החורדים והמערות.

כפר צמח בירושלמי (DMAI שם) דעת רב' שהתיר כפר צמח, וכן בתוספתא (שביעית פ"ד ה').

כפר צמח הוא דרום הכנרת ליד נפילת הכנרת בירדן.

כפר לוידים לצפון העיר לוד (כפר לויביא) מוכח מריש גיטין (ופרש'י שם) שאינה בתחום ע"ב. בתבואה"א (מ"ז: בהערה) משתמש בעיר רملה ומביא גם סברא שębיטת גוברין כל הרצועה עד רملה וכפר לוידים ועין קני למזרח לוד — אינה בתחום ע"ב והכו"ט כתוב שרملה כן בתחום ע"ב.).

קיסרי — קיסרין ירושלמי דמאי (שם) מוכח דקיסרין אינה בתחום ע"ב וכן רב' התיר קיסרין. וכן ספרי סוף עקב (יא כ"ד) ותוספתא שביעית (פ"ד ה' ופ"ז ח') וכן בסוף אהלות ותוספתא (שם).

בקיסרין היו חכמי ישראל רבים כגון "רבנן דקיסרי" (ירושלמי DMAI שם) "רבנן דקיסרי ודיני דקיסרי" (סוכה ח') ותוספתא (שם פ"א) סנהדרין (ס"ת). ירושלמי ברכות (פ"ה א') ובכורים (פ"ג ג') וקה"ר (פ"ג ח').

לפי היוסטפן נהרגו בקיסרין בשנת ג' תרצ"ד (66 לפנה"ס) 20000 יהודים.

(9) התבואה"א אומר (שם וקס"ה) שעין קני למזרח לוד וזה גם מהוור (ריש תורייע מ"ב): ר' באהו אויל לכפר קנא לערתא לדולו ובירושלמי תענית (פ"ד ה') במא בע ר תא דלו. וכן אמר שען קני זאתות (פ"ח ט) רב' ובי"ד נמנן על קני וטהרווה (מזהור עכ"ם). והתפאר"י שם אומר "שם מקומ סמוך לעכו" בנהרא כוונתו לחරבת קנה מורה מנדא צפון בקעת בית נטופה, וכפר קנה הנמצא מזרח ציפורי הוא בנהרא גונפה דציפורין (ירושלמי ברכות פ"ג) וכן גם דעת האדמ"ק (י"ט: קט"ו) אמן גם בציפורי וגם בגונפה דציפורין נמצאו בתים ננטה עתיקים.

סוציאתא תוספתא דأهلות (פ"ח א') עירות המובלעות באריי כנון סוציאתא (גירושינו סיטית) וחברותיה, אשקלון וחברותיה אעפ"י שפטורות מן המעשר ומן השביעית אין בהם משום ארץ העמים¹⁰). וכן מביא הרמב"ם (פ"א טו"מ ה"ב) לשון התוספתא להלכה. בירושלמי שביעית (פ"ו א') וישב בארץ טוב זו סוציאתא ולמה נקרא שמו טוב — שפטור מן המעשרות. ר' אימי בעי ולא מעבלי סיין זה זמפרש הפנ"מ «והי» מוחזק בימייהם לחייבת בעשיות וכן בתוספתא וכורו. ובירושלמי ר'ה (פ"ב א') סוציאתא עיר שודובה עכו"ם.

הרי שסוציאתא פטורה מן המעשרות, והוא דאמרו בתוספתא שביעית (פ"ד ה') העירות שחייבות במעשר בתחום סוציאתא — מתרץ כבר הכלוף (ג"ד) דתחומי לחוד וחברותיה לחוד. כלומר בתחום סוציאתא חייבת במעשר וסוציאתא עצמה פטורה מן המעשר.

ומקום סוציאתא לדעת הכלוף (רס"ט) הוא כפר סامي והוא לצפון שזר וקרוב לציפורி יותר מעכו. ולדעתו זה גם הקפר האמור בתוספתא גיטין (פ"א ז') מעשה באחד מכפר סמי וכו' מכפר סמי תחומה של ארוי קרובה לציפוררי

(10) ובאמת בתחום עו"מ טמא הארץ העמים, הא אמרי במנוני דחלה (פ"ד ח') ירושלמי (פ"ד ז') ג' ארצות לחלה מכוביד ועד הנהר כי שתי חלות אחת לאור זאתה לכחן ומספרים הרא"ש הפנ"מ והר"ב דחאת ונשרפת לפני שהיא טמאה בטומאת הארץ העמים כיון שלא בשעה עולי בבל. וכן דעת הר"ש סיליליו (שביעית פ"ו א') ומהר"ט (חו' מ"ז) וכן דעת הר"י קווקוס (בכורים פ"ה ח') והרש"א בפסקי חלה (ר' ב'). וכן היה דעת הרמב"ם שעומ' טמאה משום הארץ בדבריו בבכורים (פ"ה ח'), ועי' חזון איש (אהלות כ"ה ה).

אולם מדבריו בתירומות (פ"א ז') מודיעיק המל"ט בטומאת מת (פ"י א') ודעת הרמב"ם דחוז בתחום עו"מ טמא משום הארץ העמים אבל תוך תחומה איינו טמא. אבל הר' הרמב"ם ממשיך שם ואומר גבולי עו"מ מטווי אמןון, וכן מגיה התבואה"א (נו"א) דאיולי כוונת הרמב"ם לגבול ע"ב, לפ"ז דעת הרמב"ם בחורמות כדעתו בכורים בתחום ע"מ טמא משום הארץ העמים.

ואנו נפרש בתחום עו"מ טהור מטומאת העמים יש לפרש מהני דחלה הא דשורפני חלה אחת טמאה וזה בהתאם לפרש התוס' ברכות (כ"ז : ד"ה וכו') ובחולין (ק"ד). ד"ה חלה) בפרש מנגני דחלה הא דבעי' שתי חלות אחת לאור שמקומ טמאה הוא ואני יכולן לשמר עצמן ופירוטיהם בטוהר מושם ש סמור הוא לא ארץ הארץ. ולפי"ז דעת תוס' בתחום עו"מ טהור משום הארץ ערים וрок מכיוון שסמן הוא וכו' וכן שורפני חלה אחת.

אמנם הרא"ש בחולין (שם) מפרש משנה דחלה שהמקומ מקום טמא משום ש סמור לאין הארץ העמים וכן נשרפת חלה אחת, ולכארה סותר דבריו דחלה (שם) שאומר כי הארץ טמאה והיא הארץ העמים וצ"ע.

והכברור וברוח נפרק ט"ז ובפירושו למשנה דחלה (שם"א ועוז) משמע דצערו כי חלק הארץ של עו"מ טמא משום הארץ העמים. אולם בפ"י (ר"ל ורל"ד) משמע מדבריו שאינו טמא ואולי מחלוקת הכלוף בין מדור גוים וטומאת הארץ העמים. עיי אינציקלופדייה תלמודית (ב' ר"ל) ומשנת יוסף (קל"ב) ועי' גם מעדרני הארץ (תרומות פ"א ז') לידני הגרשי אורייבאך שליט"א.

יותר מעכו. וכיוון שלכ"פ הගירסא סמי ממקם אותו לכפר סמיע ומאהר והתקשה שכפר סמיע אינו קרוב לציפורין יותר מעכו (אולי הדרכים היו לציפורין יותר קרוב) וכן ממשיך ואומר "או יותר מה שעכו קרוב לציפורין" ככלומר סמי קרוב לציפורין מאשר עכו קרוב לציפורין, זהה ג"כ רק במשהו.

ולפנינו הගירסא בתוספתא סס' וبنוסחאות כ"י סאסאי והגר"א גורס והלא כפר סוסאי מובלעת בתחום אר"י וקרובה. המנתה בכורים מפרש מכפר סוסאי — סמור לאר"י הוא. וגירושת הגר"א מקורה כנראה מגמ' גיטין (ו') כפר סיסאי וכו' והלא כפר סיסאי מובלעת בתחום אר"י וקרובה לציפורין יותר מעכו.

ויש להבין דעת היב"פ שסבירא את האיכה רבתי (פ"א) סביביו צריו כמו חלמיש לנוי סוסותה לטבריא וכו' וקורה לזה סביב טבריא ולפי"ז מסתבר יותר לסוטיתא מורה הכנרת. ומהשיך וכן כפר הנזכר בתוספתא בתחום סוטיתא וכו' קוריין לו צומרייה והנה האגי לפנינו בתוספתא שבעית (פ"ד) כפר צמה והוא בין סוטיתא במורה הכנרת לטבריא (ו). ויש להסביר כי גם בב"ר (סוף פלא' יח) והיו מתלמידים תלמידות כמן טבריא ואلسוסיתא ושם (ל"ב ט"ז) כך היהת תיבתו של נח וכו' בעל ב' קורות כמן טבריא לסוטיתא הרי כל זה יותר מתאים לסוטיתא מורה הכנרת.

ולפי"ז סוטיתא היא מורה הכנרת ליד עין גב והיא היפוס שביסיפון (ביונית סוט) לדיד פיק — אפקה (גם בפיק מורה היפוס מצאו שרידי ביכ"ג) וזו גם דעת נייבווער.

ואמנם התבואה"א (מ"ז רל"ז) אומר ג"כ סוטיתא מורה הכנרת — היפוס. ולדעתו (רכ"ה) כפר סמי — סימאי (כגיר' הכתبور ופרח) בגיטין (שם) אין זו סוטיתא מורה הכנרת דאיין היא קרובה לציפורין וכפר סמי הוא כפר סימאי דרום מרוץ למורה כפר ענן (נוטה מעט צפונה) וסמוך לו נהר קטן "וואדי לימון" ונקרוא מי מגידו והוא טעות ויורד דרומה ונופל בים כנרת ושם נקרא ואדי עמוד והוא נהרא המפסיק הנזכר בירושלים (חלקה פ"ב ד').

דעת נייבווער כפר סמי בגיטין הוא כפר סומיע צפון מורה עכו בין עט לצפת.

והאדמ"ק (ג"ג) סוטיתא גם מהיוסיפון היא אמנם מורה הכנרת ולא קלעת אל חוסין כדעת התבואה"א אלא יותר מורה גזו "ביר שוגם" שיהודים התישבו שם והקימו מושב "בני יהודה" בעבה". וביר שוגם לדעתו אינה בתחום עוז"ב אף שהסבירה כן בתחום עוז"ב ומדליק כן מהירושלמי דמאי (פ"ב), ולדעתו סוטיתא היא היפו — פיק.

ואאמו"ר זצ"ל מביא (בעיה"ק פ"ט העלה 5) בעזין מושב בני יהודה בעבה'

שניטסהה בשנת תרמ"ט ונשאלו הagan הור"ש סלנט והagan היישא ברכה איך להוג בעניין יו"ט שני והшибו שניהם להוג יו"ט אחד.

ולדעת האadm"ק (ט"ז : קל"ז) בתוספתא אהלוות (פי"ח) סיסית הוא כפר סאסא מערב גוש הלב כי סוטיטה בעבה"י המורה, ובubah"י אותן המתוות מן המעשר טמות גם משומן הארץ, וגם בכפר סאסא נמצאו שרידי ביב"ג יהודים סימן לישוב היהודי במקום, (וכירושלמי ר"ה ב' א').

ואמרו חכ"ל הא דלא כבשו ע"ב את בית שאן וכו' כדי שישמכו עליהם עניינים בשבייעת (חולין ז' : ועוד).

והנה רבינו התיר בית שאן בית גוברין כפר צמח קיסרי ולדעת הרmb"ם (תרומות פ"א ה') גם אשקלון התיר רבינו וכנראה גורס בירושלמי שביעית (פי"ז) שרבי נמנה עליה ופטרה (עי' כ"מ שם).

אמנם הכל"מ (חרומות שם) מקשה: ולא ידעתו למה לא הזכירם רבינו, ככלומר למלה לא הזכיר הרmb"ם שרבי התיר כסורי בית גוברין וכפר צמח. והא דלא מזכיר הרmb"ם כפר לודים וסוטיטה — כיוון שרבי התיר אלו שנאסרו מקדום אבל כפר לודים וסוטיטה כנראה שלא נאסרו מלכתחילה וכן לא היו צריך להתרעם.

וכבר כתוב אמר"ר זצ"ל: ואילו ידענו את מקומו העתיק במדוק — הינו יכולם להקל שם גם בשבייעת אבל אחריו שאין לדעת מקומו העתיק בגובליהם אין להקל גם שם ולפיכך אנו נוהגים להפריש גם במקומות הללו תרו"ם ואין הבדל בין המקומות הללו לשאר שטח אר"י.

לדעתינו שאין לתרום לכתחילה מותה על זה.

ראה דברי פלפולאי אמר"ר (שם) בעניין כבוש החשמונאים אם יהא ככבוש עלי בבל. וההפרש בין כבוש ע"מ לכבוש ע"ב — עי' ג'ב עיה"ק (שם ז', וכן עי' כפ"פ פ"ז).

ג. הרצואה

הרצואה בין עכו לכובי (שלא כבушה עלי בבל). בغم' גיטין (ז':) רצואה נcka, ומפרש"י: עכו בצפון ריבועה דאר"י היא אלא שרצואה קצחה יוצאת עוד מעכו לצד צפון והיא מארך. וכן גם דעת הרmb"ז (שם), הר"ש והרש"ס (עי' גם בריטב"א שם). ולדעת הרmb"ם בכ"י היא: דאר"י גבול צפון עד כובי, אולם מעכו עד כובי ישנה רצואה שלא נכבשה עי' עלי בבל. ודעה זו מובאה בכתוור ופרק פ"א (הוז' לנץ רע"ז) וכן מביאו התוויות (שביעית פ"ז ג') ועי' גם הרע"ב (שביעית שם).

במפה סימוני כשיתם הרmb"ם בכ"י.

ח. סוריה

סוריה, אומר הרמב"ם (תרומות פ"א ג') הארץ שכבש דוד חוץ לארץ כנען כגון נהרים וארים צובא ואחלב וכיוצא בהן אף"י שלך ישראל ועפ"י ב"ד הגדל הוא עושה אינו כארוי לכל דבר וכו' מפני שכבש אותו קודם שכבש כל ארוי וכו' הן הנקר אין סוריה (ראה ספרי סוף עקב כל המקום אשר תדרוך כף רגלום בו לכם יהיה — משכבשו ארוי ההיו רשאים לכובש חוץ'ל. ירושמי חלה פ"ב ב').

ויש לדליק (שם) שארים נהרים וארים צובא הם גם מחוץ לגבולות של היבשתה לאבות.

וחלק מסורי עד נהר פרת נמצא מתוך גבולות התורה וכל המשך סורי' כל יד פרת עד בבל (בין הפרת והחדר ליד בגדי, עירק) על חלק זה אומר הרמב"ם שנקרא כבוש יחיד כיון שכבשן דוד לפני כבוש היבוס, והן הנקראין סורי'.

ועי' לעיל (עה"ק ח"ג שם סע"ג) וכנראה שכך הייתה גם כוונת אמר'ר זצ"ל ובהעתך נשמו שם כנראה כמה מילים.

וכן גם מוכחה מהמשך דברי הרמב"ם (שם ה"ט) האומר: «אי זו היא סורי' (וכניל' ח'ג), מארי'י ולמטה (כלומר לבקעת בבל) כנגד ארים נהרים (מזרח נהר פרת, ארים נהרים כלומר בין שני הנהרות פרת וחדר), וארים צובא (צפון חלב) כל יד פרת עד בבל וכו' כי עד פרת הוא ארוי'. וכן הערים שמונתם מחוץ לגבולות הארץ.

סורי' מארי'י או חוץ' — יש זרים שווה לארוי' ויש זרים שתה' לחוץ' ויש שדומה לארוי' במקצת ולא לגמרי — עי' עיה"ק (שם ג').

ט. קני קניין וקדמוני

ובדברנו על גבולות הארץ מן הרואין להסביר גם החלק הנוסף של שלוש האומות קני קניין וקדמוני שלא ירשו ישראל יחד עם שבעה האומות ונירש אותם בעזה לעתיד לבוא. מחלוקת ידועה היא על מקומם, לדעת רב בירושלמי קדושים (פ"א ח') ושביעית (רפ"ז) ולדעת רב יהודה בבבלי (ב"ב נ'ו) וכן לדעת רבנן ב"ד (סוף פמ"ד), הרי הם אדום (הר שעיר) עמוון (ראשית בני עמו') ומואב (עה"ק שם א'). ולדעת רב שמעון בירושלמי, בבבלי ובב"ר (שם) הרי הם דמשק אסיה ואספמיא (אפמיא). («דמשק» מופיעה בשני: בירושלמי דמשק, בבבלי ערדיםקיא ובב"ר דורמסקוט).

וכדי להבין אליה איפוא אס'יא עליינו ראשית לאחר רשות מקום אסיה בכלל. אס'יא בידוע היא חלק מכדור הארץ אולם בתלמוד המוכר אסיה אין

הכוונה לחלק ארץ זו אלא או לאוצר מסיניא הקטנה והיא בארץ אנטוליה כיום טורקיי (א), או לעיר אסיה. וכנראה שישנם לפחות שתי ערים הנקראים בשם אסיה, האחת בארץ י' והיא למורה הכנענית בקרבת גרסה (גרגסה כורסי כורסא — עז' י"א): צפונית לעין גב ראה גם יוסיפון במלחמות (א' ד' ח') (ב). יש להפריד בין עיר זו לעיר גרש בעבר הירדן מורהה. וזה גם דעת התבוחה"א (י) ירושלם (פרק ה' 46) ניביווער (329) ספר (הארץ 1414) אוצי' (150) ותורבי' (63).

העיר אסיה השני היא בח'ויל ליד נהר אל עס (אאורנטוס) וזה כנראה המקור לשם עסיאאסיה (ג), והוא בבקעת הלבנון בין בעל ביך ואנטוכיה (טורבי' שם), עורך השלם מקאותו — עיר בגבול הארץ, ועוד). גם יוסיפון מזכיר שתי ערים בשם אסיה בארץ ובחויל. ולדעתנו נראה שאסיה זו העיר בח'ויל (ג) מקומה במורהה על עס.

אם נמנ אפשר למקם עוד אסיה בארץ י' ליד מעין עין אסיה והוא "סחנה" ביום עין חיים (עין עמל) והשם אסיה למשך זה הוא עתיק יומין, והוא כ"ז ק"מ מבית אלפא וכידוע בבית אלפא נחשף ביכ'ג עתיק מפואר, וכ"ז ק"מ ממערב הירדן מעין גודל זורם על סלעים ויוצר מפלים אחדדים. אבל לא מצאתני מי שאומר כי שם היהת ג'כ' עיר אסיה. השם עין עazzi פירושו "פראי" — בלתי מרווח" (ואולי מלשון "אסתה" — רפואה). כן גם פירוש השם נהר אל עז — האורנטוס מלשון עazzi — כנ"ל.

ואסיה של קינוי קניי וקדמוני לדעתינו תלוי לפי סדר הערים. להבבלי והמדרש האומרים دمشق אסיה ואפמיה — הרי אסיה (ג) מורה אל עס, והסדר הוא מדרום לצפון וכל שלשת הערים הם בגבולות הארץ. ולהירושלמי האומר אסיה אספמיה ודמשק — לדעתנו אסיה זו היא באנטוליה (א) והסדר מצפון לדרום. כי לא מסתבר אסיה בגבול הארץ (ג) דלפי'ז אין שום סדר בערים.

וגם המשמעות של دمشق ואפמיה תלויי בסדר הערים המובאות בבבלי ובירושלמי. לפי הbabli והמדרש دمشق ואפמיה הם הערים והאזור מסביב, ומגיעים שלשת הערים אחת לשניה. ולפי הירושלמי הרי دمشق היא ארם دمشق ואפמיה כל מהוו אפמיה וג'כ מגיעים שלשותן אחת לשניה, אולם השתה הנהו יותר גדול.

וההבטחה לרשות את קינוי קניי וקדמוני כתובה בבראשית (ט"ו י"ח) "ב يوم ההוא כרת ה' את אברהם וגוי" לורע נחתת את הארץ הות וגוי את הקינוי" וגוי. ובדברים (י"ט ח') כתיב "ואם ירחיב ה' אל' את גבולך כאשר נשבע לאבותיך וננתן לך את כל הארץ" וגוי ואומר הספרי (שם) זה קינוי קניי וקדמוני. זמשיח הקרא "ויספה לך עוד שלוש ערים וברם"ם (דוחת פ"ח ד') בימי תملך המשיח מישיח נוסף עוד שלוש ערים, וברם"ם (ערץ מלטה) וכו' וא"כ יהא זה לעתיד לבוא מוסיפים שלוש אחריות על אלו השש (ערץ מלטה וכו') וא"כ יהא זה לעתיד לבוא ולא לפניו כן (עדי' גם דמביין שם). ומאחר שאלה יכבשו רק לעתיד לבוא — איז

אפשר לפרש את דברי ר' ש האומר دمشق אסיה ואפמיה ואפילו אם נדחק ונאמר שאסיה ואפמיה שתיהן רוחקות גנו באנטוליא. אבל הרי دمشق לית מאן דפליג שעוז בدمשיך ואפילו אם נאמר שהכוונה ארם دمشق אבל הרי דוד כבש את כל הארץ ועריהם אלו בכלל (רמב"ם תרומות פ"א) ובו בזמן שנצוטינו לא לכברם. ולענין נראה לאמר שהרמב"ם כדעת רבינו ורבבי יהודה שקינוי קנייזי וקדמוני

הם אדום עמון ומואב ואת אלו לא כבש דוד.

ובזה לענין מתורצת קושית המנו"ח (תק"ב) על הא דכתב הרמב"ם (רווח שם) «והיכן מוסיפים אותן עיר הקייזי והקנייזי והקדמוני» ז"א שלשלת הערים הנוספים יוסיפו בערי קינוי קנייזי וקדמוני ומסיים המנו"ח ואנחנו לא נדע. ותמה על דברי הרמב"ם ועל מקור הדין שעリー המקלט הנוספים יקבעו בערי שלש האומות.

אבל עתה אחרי שלדעתנו סובר הרמב"ם קרבי ור' שקינוי קנייזי הם אדום עמון ומואב הרי נכון מאיד שIOSIFO הערים בערי הם ומתחאים שבו הו„שלשלת" דדרשי' בגמ' (מכות ט':) כי יהיו לעתיד תשע ערי מקלט, שלשה בארץ' — במערבה, שלשה בעבר הירדן — באמצע, ושלשה יהיו אח'ב בקייזי קנייזי וקדמוני (אדום עמון ומואב) — במורחה.

ואולי אף"ל שוגם הרמב"ם סובר שחלקים מסוריא, מורה גבול ע"מ, לא כבש דוד, וכשנדייק בהלכה ג' אומר: «כגון ארם נהרים וארכז צובה ואחלב וכיצוא בהן», ואלו הם גם מחוץ לגבול ע"מ. אמנם הרמב"ם מסיים והארצאות שכבש דוד הוא הנקראיון סוריא ולקמן (בהלכה ט') אומר: אי זו היא סוריא מארזי ולטטה וכו' כגון دمشق וכו'. אבל בכ"ז אפשר לומר אף שכבשו גם במורה גבול ע"מ לא כבשו את כל השיטה, כפי שימושך (שם) «ואילו תפס כל ארץ כנען לגבולותיה (בעיקר על שלא הוריש קודם את היבוס, סמוך לפלטרין), ואח'ב כבש ארצות אחרות (חו"ץ לגבולות הארץ), הי' כיבושו כולם כארץ ישראל לכל דבר».

ג. אפמיה — אספמיה

אספמיה היא שפה והיא בגבול אר"י ליד ימת אפמיה. ובשמות רבה (פ"ט ד') אמרו «בנוהג شبיעולם בני אדם מוליכים פרקמטיא למקום שצרכבים לה, כולם מבאים מורייס לאספמיה דגים לעכו», הרי שבאספמיה אין שפע דגים אלא מורייס בשפע.

והנה הוא אמרו בספרי (דברים י"א י"א) ר' יוסי המשולם אומר מנין בו ת"ל ולמקווה המים קרא ימים מגיד שלא היו טעם דג העולה מעכו לטעם דג העולה מצור ולא העולה מצור לעוללה מאספמיה, וכן בבר' (פ"ה ח') ולמקווה

המים וגוי' אר"י בן חלפתא והלא ים אחד הוא ומה תיל' ימים אלא אינו דומה טעם דג העולה מעכו לעולה מצידון ולעלות מספמיה.
הרי לפיז אספמיה זו ליד הים הגדול قدמוכח שם.

והנה ישנים כמה ערים בשם אספמיה כגון 1. הידועה לנו שהיא שפם ליד ימת אספמיה 2. בבל, כהא אמרו בקדושים (ע"א): תרי אספמיה הוין (שם) חדא עיליתא וחדא תיתיא חדא כשרה וחודא פסולה ובין חדא פרסה וכו'.
3. בארכ נחרים. 4. בפריגניה (לדרום קואקאו). 5. באנטוליה.

וכל אלו אינם ליד הים הגדול, וזה שהיתה עוד אספמיה ליד הים הגדול או שהכוונה היה לאספמיה — ספרניה כפורה, והיא מדינת אספמיה כפירוש הק"ע (شكلים פ"ז ב') «הוא הים התולך מאר"י למדינת אספמיה». ואולי מהוו אספמיה תי' עד הים הגדול.

ולפי דברינו לעיל שאספמיה מקני קניוי היא אספמיה ליד ימת אספמיה תרי לפיז הכוונה היא שנכבר לשעתיד מזרח אספמיה שטרם הי' בגבולות הארץ לעומם (כי הגבול עד שפם — אספמיה).

והא אמרי' במתני' (ב"ב ל"ח) שלש ארצות לחזקה וכו' ואר"י לא אמרו שלוש שנים אלא כדי שיותא באספמיה ויחזיק שנה ילכו ויודיעו והזנה ויבא לשנה אחרת. ופרש'י ואפליו הי' באספמיה שהוא רחוק מhalb' שנה מאר"י והחזק באר"י כי' וכן בתוספתא (שם פ"ב א').

הרי אספמיה רחוקה שנה כלומר מסיבת המרחק וגם שאין שירות נזירות כמו מבבל לאר"י הרי אספמיה זו בטח הרחוקה, או באנטוליה (אסיה הקטנה) או זו באספמיה — ספרד.

ובפסיקתא דר"כ פ' ותאמיר ציון (ישע'י מ"ט) פל"ב: ארבע גליות וכו' הנה אלה מרחוק יבואו הנה אלה מצפון, ומיא אילו שנוננים במקומות הרחוקים באספמיה יש מפרשין גם שם אספמיה — ספרד וכני'ל.

דרך אגב יש לציין כי בעובי' עה"פ «ಗלות חיל הזה לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת ולגלות ירושלים אשר בספרד» מתרגם היוגנתן «ספרד — אספמיה», והי' אפשר לפרש התרגומים כמו שישנה צרפת בסוריה כן ישנה ספרד בסוריה והיא אספמיה. והמלבי'ם מפרש עד צרפת אשר לצידון (כלומר בסוריה) ולהמלבי'ם נקרה גלוות גם בצרפת שבسورיה כיון שלא הי' בכבוד עז"ב אולם האב"ע מרחק הגלות גם מבבוש עז"ב ומפרש צרפת — צרפת. וראה גם פירוש הרא"ש סוף חלה כני'ל.

אולם לפי דברינו לעיל ישים המפרשים אמנים כי אספמיה גם בספרד.

יא. אסיא

לפי דברינו לעיל יוצאה שישנו לפחות ג' אסיות. (א) באנטוליא (ב) באראדי מורה הכנרת, ליד כורסי, (ג) בחוֹל, בגבול הארץ מורה אל עס. ועתה ננסה להביא דברי חכ"ל על אסיא ונשׂתדל לאחד כל אחד מהם על מקומו.

(א) ובני גומר אשכנו וריפת ותוגרמה (בראשית י' ג') מתרגם הירושלמי אשכנו — אסיא, וכן בירושלמי מגילה (פ"א ט') ובב"ר (ריש פל"ז) מתרגם אסיא, וזה כנראה אסיא (א) באנטוליא, זהה בהתאם לתרגום שאר המקומות כגון

הديث (הדייף — הדיב) וגרמניקה (גרמני) — ארמני¹¹).

(ב) ובירושלמי עובדא זה באסיא (שבת פ"ב ז') והק"ע מפרש מדינת אסיא — הרין ג"כ באנטוליא (א), וממש רצתה לעבור ביום הגוזל.

(ג) וזה גם המובן בב"מ (פ"ד). אביך ערך לאסיא ואת ערך לודקיא כלומר אביך ערך הרחק לאסיא (א) ואת ערך לlodקיא הקרובת. לכאותה אפשר כי לפרש שלו אסיא (ג) שהיא בקרבת לודקיא, אבל איך למזה לו לבנות לודקיא ולא לאסיא גם הוא.

לודקיא אמרו ע"ז בשבת (קי"ט) בע"מ רבוי מר"י בר"י עשרים שבארדי במתה הן זוכין (לעושר גדול כוה — פרש"י) "אל בשבייל שמעשרין וכו', שבבבל במתה הן זוכין "אל בשבייל שמכבדין את התורה, שבואר ארצות במתה הן זוכין "אל בשבייל שמכבדין את השבת, אמר רבוי היליא בר אבא פעם אחת נתארחתי אצל בעה"ב בלודקיא והביאו לפניו שלחן וכו' לכאותה מוכח שם שאין לודקיא מאראדי אלא משאר ארצות והן זוכין בשבייל שמכבדין את השבת.

אבל כד נדייק הרי לודקיא היא מכובשי עולי מצרים ולא מכובש עולי בבל, ולודקיא אינה דומה למעשרות לארץ שכבשו ע"ז, דבתחום ע"ז מוצאות התלוויות בארץ החיב מדאורייתא ובתחום ע"ז החיב דרבנן (או תרי דרבנן) וגם נפק"מ עד שאין תורמין מזה על זה, (ראה גם עיה"ק שם ז'), ולכן זוכין ע"ז כבוד השבת ולא על ידי מעשרות כבארדי, ולא על ידי כבוד התורה, כבוד תלמידי החכמים המרוכבים בבבל.

11) הינהו לנו בקרא (בראשית שם) אומר אשכנו וריפת ותוגרמה, ובירמי (נ"א כ"ז) אררת מני ואשכנו מתרגם אשכנו — הדיב, לעומת זאת ביחסאל (כ"ז כ"ג) חרן וכנה ועודן מתרגם ע"ז — הדיב.

הדייב — הדיב בארם נהרים, צפון מזרח אר"י ליד נציבין, בין אשור וארכמניה, וכן גם מוכת מהתרגומים ע"ה. ידועים מלכי הדיב הילני המלה ובני מונבו המלך. אמרו בגמ' (ביב"א), מעשה במונבו המלך שבכזו אוצרותיו כוי ופרש"י בנה של הילני המלה מושיע החשמונאים, ו"יא שהילני התגירה כיו' שנה לפני פטירתה (קדמוניות ב' ב' א'), שבעה שנים היו לhilani המלה וכל מעשיה עפ"י חכמים (סוכה ב' ז') נקברה בירושלם בקברי המלכים (עיה"ק ח' ב' פ"יב ג' ותוסנה מס' 41). הדיב נלחם לימיון היהודים נגד הרומנים בידי החורבן ונכבהה בימי טריינוס קיסר ע"ז הרומנים.

וחוכחה להסביר זה, כי מאחר ובבבל זולין ע"י כבוד התורה ולא ע"י מעשיות ואף שבבבל מעשרין (ראאה ביצה י"ב : וחולין ר' : תוד"ה והתיר ורמב"ם תרומות פ"א ר') ובתחום עומ"ם החשוב לתרומי"ם אף פחות מתחום בבבבל כיון שבבבל הינו תקנת נביים (מעשה יישן) לתרומי"ם (ידים פ"ד ג').

ד) ואסיה המוזכר בסוטה (מ"ט) ובב"ק (פ"ג) אמר רב יהודה אמר שמואל משומש רשב"ג וכו' ולא נשתייר מהן אלא אני כאן ובן אחוי אבא בעסיא (בגיטין נ"ח. בשינוי רב). כנראה אולי הכוונה לחו"ל באנטוליא (א) או ל-(ג) ולא לאסיה בא"ר"י (ב).

ה) וזה דאמרו במתני" בירושלמי יבמות (פט"ז ד') ובבבלי (שם קב"א). מעשה בעסיא בא' ששללווה לים ולא עלתה בידם אלא רגלו — ממשמע שהיא סמכה לים הגדל, דהרי מיררי בימים שאין להם סוף זהה מתאים יותר לאסיה (א). ו) המקור לעיר אסיה שהיתה בא"ר' מבאים הרבה רבים ראי' מזא דאמרו בגיטין (ד') : א"ר יצחק עיר אחת היהת בא"ר' ועסיפות שמה והיו בה הגמוניות וכו' ולכן נקראה עסיפות בלשון רבים, וכנראה שנקראה גם עספי וברבים עסיפות.

וכאמור לעיל אסיה בא"ר"י (ב) היא במורה הכנרת בקרבת גרטה — כורסי. ויש מוסיפים כי ב' הגמוניות כונתם לגורסה — כורסי ואסיה.

ז) וזה דשלחו לשאול מעסיא ליבנה כגון בחולין (מ"ח) שעלו בני עסיא ג' רגליים ליבנה לשאול על "שהתליע הכבד שלה" (ובתוספות פרה פ"ז ד' ומקואות פ"ד) — כנראה שזהו אסיה בא"ר"י (ב) מורה הכנרת הקロבת ליבנה יותר מאשר בא"ר' (א' ו-ג'). וגם השאלה ששאלו המובה בתוספות מתאימה לתושבי א"ר". ומעמק הכנרת עולים ליבנה.

יב ה) יש האומרים כי שני ערים בשם יבנה הא' על שפת הים הגדל והאחד מורה לו (תבוחה"א קס"ז) ולדעתם יבנה הייתה עיר גחלות מאד (עד שלוחו משם ארבעים אלף אנשי חיל) ולכן לדעתם אפשר שככל האזכור הייתה עיר יבנה גם ליד הים וגם מורה לו.

וליבנה היו שלוחים לשאול מערבי ומושבות ישראלי עפ"י הספרי (דברים י"ז ט') ועפ"י הירושלמי סנהדרין (פי"א ה'ג) דדרשי "ובאת אל הכהנים הלוים — לרבות ביה"ד שביבנה".

ח) ת"ר רוחצין למי גדר למי חמתן למי עסיא ובמי טבריא אבל לא ביום הגדל (שבת ק"ט). ונראה לענד כי עסיא זו היא אסיה במורה הכנרת (ב').

וחוכחה לדעתם זה, דהרי הרחיצות למי טבריא אין הכוונה לים הכנרת כיון דמיירי רחיצה בימים חמימים (קדאמרו שם מ'. וקמ"ז. ופסחים ח' : ועוד). וא"כ מי גדר — זו חמת גדר, חמת גדר, והכוונה למרחצאות "אל חמיה" ושם נסענו

חכמי ישראל בנראה למרחצאות נופש ורפואה מאחרי והיו עולמים לשם יחד כמדוק בירושלמי כגון תרומות (פ"ב א') רבי חנינא ענתונא סלק עם רבי זעירא לחמת גורה, ובשבת (פ"ג א') ר' שמואל ביר' בשם ר' חמא בר חנינא: אני ואבא עליינו לחמת גורה, וכן שם (פ"ד ב' ופ"ח א') דמר ר' חנינא עולין הינו עם רבי לחמת גורה. ובקה"ר (פ"ה י"ב) אל אולת לחמת גדר מימיך (גם השאלה שלעצמה בנראה שאין זו סתם הליכה) אל אין אל בעונת ודלא בעונת ויש לפרש בעונת — כלומר בעונת הרוחיזה. וכן הלשון עולין כי אף שהמרחצאות חממת גדר למטה אולם עיר הנופש "גדר" למלחה ברמת אריביד — אום קיס בגלעד והעיר מזרחת דרוםית למרחצאות וכדא"ל בני גדר יורדי לחמתן ואין בני חמתן עולין לגדר (ערובין ס"א). ירושלמי שם פ"ה ה"ז). אף בגדר נמצאו בחפירות שרידים ברודים מבכ"ג עתיק.

וחמתן וטבריא שניהם מים חמימים ורבים האומרים כי חמתן דרום טבריא כלומר חמתן היא מרחצאות חמיה טבריא אולם אין אומרים איפואם מי טבריא החמים ונלען¹² לומר כי מי טבריא החמים הם מעין פולוי, על שפתם ים נגרת ליד תל רקה והוא בערך $\frac{1}{2}$ ק"מ צפונית מחומת טבריא העתיקה ומים אלו פושרים³⁰ — 28°. כיום אין מבנים עליהם, והשתח שיקן לנכרים, (ואולי هي או עוד עורק מימי חמיה אלה יותר קרוב לטבריא). ולאלו האומרים כי חמתן צפון טבריא הרי מי טבריא החמים הם חמיה טבריא. ולכן נקראים חמיה טבריא ולא חמיה חמתן, וטבריא هي או יותר דרומה. ופולוי היא חמתן והיא בין טבריא למגידל מגדל גוניא). ואמרי' במגילה (ב') בין חמתן לטבריא מיל' וכאן המרחק כמעט כה, אמנם במשהו יותר, אבל העיר חמתן אינה עד המעין (פולוי) אלא תחומה בדיק עד מיל' מטבריא¹².

ועתה כשלשות המקומות הם בסביבת הכורת האם עולה על הדעת שמי

(12) ופולוי אולי ע"ש פילי שחוץ לטבריא כלומר שער טבריא המובא בב"ר (צ"ו ח') ובתנומא (ויח"ג) : מעשה ברבי ור' אליעור שהיו מהליכין בפילי שחוץ לטבריא והוא ארון של מת שבא מהויל להזכיר בארכי, ומפרשים המת"ב והע"י פילי — שער. והא דראו ארון מת מהויל בשער טבריא כי בנראה הובא לקבורה בטבריא.

ונשאר השם פולוי ע"ש פילי וטבריא (פולוי היא טבריא).

האדמ"ק (מ"ט) יטבורי הארץ (פ"ג) מבאים מקום חמתן מעין זה. ועל טבריא אמר כי בגני מגילה (ו). רבי ירמיה אמר רכת שמה ולמה נקרא שמד טבריא שיושבת בטבריה של ארץ ישראל ומפרשי"י "באמצעיתה". והנה אין לאמר בא"צעי ארצי ברוחב דהרי אינה בטבור הארץ בין מורה למערב אלא ע"כ באורך של ארצי בין צפון לדרום. והנה לפי המפה שלנו הרי טבריא ודוויך במרכז (בטבור) הארץ בין צפון (אם אל הניר) לדרום (עקבות) ומזו גם הוכחה לדעתנו בגבולות הארץ.
עי' בפ"ו"פ (רע"א) "שהרי מטבריא אל נתל מצרים הוא כמו מטבריא אל הר החר בקירוב" כי לפי גבולותינו אינה בטבור הארץ. עי' גם תווי"ט סנהדרין (פ"ד ג') שאין בתמ"ק ממש באמצע אלא בקירוב, וספר טבור הארץ (ג"ד).

עסיא יהא יוצא מן הכלל ונורחיקו במרקח רב כגון לדעת האדמ"ק עד אנטוליאן זאת ועוד הרי הבריתות מדברים על ערים בארץ. אלא אסיא זו וدائית האסיא מורה הכרנת (ב) ובנסיבות שלושת המים חמימים האחרים המנויים בבריתאת זו.

ומי עסיא — אין הכוונה ריחזה בוADI סמק שמצווא צפון אסיא (גראה כורסי) אלים הכנרת דמיינו קרים, אלא הכוונה לעין גופרה בערך כי-3 ק"מ דרום כורסי ושם 2 מעינות חמימים המוגדים כמו מרפא חמימים, המכילים גם מימן גופרית, וריה גופרית (כמובן לא לשתי) ומתחאים מהם אלו להכלל עם מי חמת גדר וחמתן בחמי טבריא.

יש לציין כי רשי' ה' פירש (שבת שם) על מי גדר «ואעפ"י שהן מלוחים קצת דרך לרוחץ בהן בחול ולא מוכחה מילתה דלרפואה היא». הרי עפ"י המחקר שעשית בקשר למעינות אלה, בחמת גדר המים מלוחים יותר משלשת האחרים וזה כוונת רשי' שאף שגדר מלוחה מ"מ הוא מלוח קצת ועוד רוחצים בו גם לתענוג ולא דוקא לרפואה, ומילוחתו פחותה ממליחות ים התיכון, ופחותה בהר בה מליחות יםحملת.

כן יש לבדוק כי רבנו הננאל (שם) אומר שלשתן חמין, ומאחר ולא מצאתי גירסה בוגם' וכי מי עסיא כנראה שלא חשב את עין גופרה ליד אסיא מאיוו סיבה שהיא.

זה דהמעינות מופיעים בבריתאת בסדר שלכוארה אינו מובן, נלען' דשהסדר הוא בדיק לפי מידת החום והמליחות, גדר חמתן עסיא וטבריא (לפי' יוטר מתאים פולוי' — טבריא).

ואמרי' בסנהדרין (לי'ז) על הפסוק «שורך אגן הסהר» (שה"ש ז' ג') שורך זו סנהדרין למה נראה שהוא שורך שהוא יושבת בטיבורו של עולם ומפרש"י שביהם"ק באמצע של עולם, וכן ברשי' על שר השירים (שם) ע"ש לשכת הגוית היושבת בטיבור הארץ (כלומר העולם). אולם יש לציין רשי' בוגם' סוטה (מ"ה), המפרש שורך זה סנהדרין שיושבת בטיבורו של אר' ג'.

ולפי' ירושלם בטיבור העולם וטבריא בטיבור אר' (עי' גם מהרש"א ח"א מגילה שט. וכן בבריר' (בראשית ל"ט ב"ז) «ויט אברם הלוך ונסוע הגבנה מתקה והולך ומכוון נסם ביהם"ק הרי שביהם"ק בדורם אר' זבן מפרש"י (בראשית י"ב ט) עפ"י המדר' וכל מסעיו הגבנה ללבת לדרכו של אר' והוא לצד ירושלם.

ויש לעיין בדברי אאמויר (עה'ק לשער הספר ב') המזכיר בעניין ירושלם בטיבור הארץ ובאי הוויה'ק (תרומה קג'ז). ויש גם לתוסיפ את התנומוא (קדושים י') אר' יושבת באמצעות של עולם וירושלם באמצעות של אר' ובייהם"ק באמצעות ירושלם והיכיל באמצעות ביהם"ק והארון באמצעות ההיכיל ובאמת השםsti לפני הארון שמנוה נשחת העולם. לדעתינו יש אולי להסביר שהמדובר כאן א מ"ע כלומר מרכז הקדושה. אולם על דבריא ל"ש לומר באמצעות — מרכז בנו' אלא ע"כ היא אמונה באמצעות (בטיבור) אר' וסנהדרינו' ודו'ק.

כדי להוכיח דברי על סדר המ unintות בבריתא ולהבנת כוונת רש"י אביה CAN טבלת המ unintות עם מידת החום והמלחיות שליהם. ולהשלמת הטבלה אציגן גם החום המלחיות של עין שבע (טבחה) שגם הוא באוצר הכרתא במרקח הליכה מכפר נחום מושב היהודי קדום עם ביהכ"ג העתיק המפואר ושל עין אסי — שחנה (עין חיים).

לשם השוואה אציגן גם המלחיות של ים התיכון ים המלח.

טבלת המ unintות ומידות החום והמלחיות

המקום	מידות החום	מלחיות	העדות
חמת גדר — גדר אל חמה	(¹ 57°)	(² 20000)	דרומ מורת כנרת, מורת הירדן ליד הירמוך ישנן שלושה unintות : גיהנום בלום רית. מכילים גופרית וכוכ' ⁽³⁾ .
חמתן — חמי טבריא (העין הרומי)	52°	18500	דרומ הכנרת, דרום מורת טבריא ישנן כמה עורקים
אסיה — עין גופרה מעין (1)	33°	2400	מכיל מימן גופרית, ומוגדר גם הוא כמו מרפא חמים וגופרית
מעין (2)	30°	2400	כ-3 ק"מ דרום כורסי מorth הכנרת
מי טבריא — פולוי	28°-30°	800-3000	בערך $\frac{1}{2}$ ק"מ צפון חמת טבריא הקדומה, על שפת ים כנרת ליד תל רתק. בפולוי קבועה unintות והמלחיות היא ורב גוני כי שונה המלחיות מעין אחד לשנהו ומטערכבים יחד זה משנה את המלחיות
עין שבע — טבחה	32°-33°	4000	צפונית לפולוי ליד כפר נחום צפון מערב הכנרת
عين אסי — שחנה	29°-30°	1000	כיום עין עמל עין חיים הימים מכילים גם גו ורדיואקטיביים.

הימים ומלחיותם

ים כנרת	400	התשפעה ע"י זרימת unintות בכנרת
ים התיכון	20000-24000	
ים המלח	212400	

(1) מעילות צליוס חום הימים בעונות השנה בכ"י לא מושפע ע"י קו רוחות.

(2) מילגרם כלור ליטר.

(3) בכל קבועה unintות או עורקים הרי המקור הוא מגנבר אחד ושם שווים המידות, אולם לפני יציאתו במוואה מתערכבים הימים במוקדים מהဟרים لكن אין שווים כל העורקים או קבועה unintות.

בעניין הכנרת ראוי להוסיף את דבריו חכ"ל על בארה של מרמים בכנרת. ונסקפה על פני היישימון (במדבר כ"א י"ט) אומר המדר' (שם י"ט ט"ז) זה באר שבאת עמה עד שנכנסה לתוכוימה של טבריא, והעומד ע"י היישימון רואה בתוך הים כמעט תגורר והוא הבאר הנשקף על פני היישימון. ובירושלמי כתובות פ"ב ג') כל מי שהוא עולה להר היישימון וראה כמו כבירה קטנה בים טיבRIA היא בארה של מרמים.

ובמדרש תהילים (זמור כ"ד) כל מי שהוא עולה להר נבו רואה כמו כבירה בימה של טבריא והוא באלה של מרמים. כמובן שאין זה הר נבו שם מטעם מרעהו ואולי הוא הר מעל נבו שבכורוטי. היו הרים וערבים בשם נבו וכן אנשים היו נקרים נבו לפניו שם כגון נבוידנצר נבויזובן ועוד, וזה נראה ע"ש "נבו" בתקופה הקדומה (עי' אוצ"י).

ובכללי שבת (ל"ה) הרוצה לראות באלה של מרמים יעלה להר הכרמל וישפה ויראה כמו כבירה בים זו היא באלה של מרמים. יש הגורסים הר היישימון כלשונן היירושלמי ויש האומרים כי הבעל קורא להר היישימון הר הכרמל גם הוא וכנראה שזו סברת לבנו חננאל מאחר ובמיוחד הקדמת (שם בבבלי) הרוצה לידע שיעורו של ר' נחמי (לזמן בין המשמות) יניח חממה בראש הכרמל וירד זיטבול בים ויעלה והוא שיעורו מפרש לבנו חננאל "בראש הכרמל וירד זיטבול בימה של טבריא".

אולם הרי בירושלמי ברכות (פ"א א') אמרו מפורש לעניין זמן בית"ש עומד בראש הר הכרמל וירד זיטבול בים הגדול הירושלמי קורא להר הכרמל ליד הים הגדול והיישובן ליד טבריא אבל שעור זמן בית"ש יריד מהר הכרמל ולטבול בים הגדול ולא בימה של טבריא. ואולי ר'ח אמר ים טבריא על באלה של מרמים, מאחר והוא מוכיר ים טבריא פעמיים ונפל טס למימרא הקדמת. ובירושלמי כלאים (פ"ט ג') רב מאיר היה אידמן לי באסיא אמר אימודין לבני ארעה דישראל. כלומר שיעלוחו לאריי מאחר ואסיא אינה אריי וממשיך: אפילו כן אמר לו יהבי ערסי על גוף ימא דכתיב כי הוא על ימים יסדה וכו' ומפרש הפנ"מ והק"ע עכ"ז צוה להם שאפי' בעוד ארון באסיא שיתנתנו על חוף הים.

הרוי זה מתאים מאד לאסיא (ג) בבקעת הלבנון כי שם אסיא אינה אריי וגם עכ"ז צוה בעוד ארון באסיא יתנתחו לע"ע על חוף הים שזה כבר אריי (ועי' ק"ע שם). ועוד דעת הארץ העממים הסמוכה לימים ונחרות — לא גרו טומאה עליה, כדברי ר' שמעון: יכול אני להאכיל את הכהנים טהורות בכורסקי שבצדין כי מפני שםוכין לים או לנגר (תוספות אהלות פ"ח א').

עכ"פ hei ר'ם בשנותיו האחרונות באסיא של חוויל (ובקש שיובילו

לארי"י). ואין להקשנות מהא דר"מ אומר בשבחיו הישיבה בארי"י כגון בספריו האינו (מצ"ג) וכן hei ר"מ אומר כל הדר בארי"י וקורא ק"ש שחרית וערבית ומדבר בלשון הקדש הרי הוא בן העולם הבא. וכן תנא בשם ר"מ כל מי שהוא קבוע בארי"י ואוכל חולין בטהרתו ומדובר בלה"ק וקורא את שמו בבוקר ובערב מובהטה לו שהוא מהי העולם הבא (ירושלמי שבת פ"א סוף ה"ג, ובדומה לה בשקלים ספ"ג).

וכן בספריו (שם) hei ר"מ אומר כל היושב בארי"י א"י מכפרת עליו שנאמר היושב בה נשוא עון. וא"כ איך דר בחו"ל, אולם היה וברח לבבל (ע"ז י"ח; ורש"י שם) עבר בהודמנויות ראשונה לאסיא שהיא בגבול כבושים יחיד (וטרם חור לארי"י כי עדיין השש) ור"מ לשיטמו דכבודו יהיד שמייה כבוש (ע"ז כ"א) ואסיא בסביבה זו בתחום כבושים יהיד (רמב"ם תרומות). אולם להזכיר, שאו אין כבר כל חשש בגלו ברתה, רצה שיעבירו הום למקום שלכו"ע הוא ארי"י.

ולפי המסורת שנזכר בטבריא ליד חוף הכרנת (סה"ד ועוד) זאמנים קבעו לו מקום קודם לכון בטבריא כדאמרו בירושלמי חגיגה (פ"ב א') ר"מ הוה יתריב דרש בבית מדרשא דטיבריא, וכן בירושלמי סوتה (פ"א ד') ר' מאיר הוה יליף ודריש בכנישתא דחתמתא כלليل שובא, וחמתא זו מסבירים כנראה חמה ליד טבריא. ולפי"ז רצוי hei לפרש באסיא לחוף הכרנת אולם מאחר שם הוא ארי"י והרי משמע מגמ' שאסיא זו היא בחו"ל ורצה להזכיר בארי"י, ואולי הובא ממש לחוף הכרנת.

) ובירושלמי מגילה (פ"ד ה"א) ובב"ר (סוף ל"ז) מעשה בר"מ שהיה באסיא ולא hei שם מגילה. ולעתה שזו אסיא (ב) מורה הכרנת הרי הם היו מתקדמים במצוות כאמור לעיל ושאלות שלatology ליבנה איך לא היה להם מגילה (ואולי תקופות שונות היו באסיא) ולדעתו זו אותה אסיא (ג) שהי ר"מ בסוף ימיו, שם משמע שהיא בחו"ל.

ובתוסתפה מגילה (פ"ב ב') מובא מעשה בר"מ שהלך לאסיא לעבר השנה ולא מצא שם מגילה והגר"א זיל גורש מעשה בר' מאיר באסיא ולא היה שם מגילה, כלומר לא מוכיר "לעבר שנה", ומ庫רו כנראה הירושלמי מגילה דלעיל. ומאהר ואני ארי"י לא הלך לשם כדי לעבר שנה ולפי"ז אין קושית התווס' ביבמות (דלהלן).

אולם בבבלי מגילה (י"ח) הגירסא מעשה בר"מ שהלך לעבר שנה באסיא, ומשמי' בתוס' יבמות (קט"ז). ד"ה א"ר עקיבא) דהרי עסיא בחו"ל ומתרצץ שהוא עבר שם השנה מאחר ולא הניה כמוهو בארי"י.

יא) וזה דאמר'י בסנהדרין (כ"ז) ר' חייא בר זונקי ור'ש בן יהוץך והוא קאولي לעבר שנה בעסיא. מקשין בתוס' ד"ה לעבר, וכן בב"ב נ"ז. תודעה

ערדייסקיא אסיא) מאסיה ואספמיא דהוּי חֹל והיאן היו מעברין שם השנה והתניא בפ"ק דסנהדרין (י"א) דאיין מעברין אלא בייהודה (וכן טוביה אין שם י"א). לבוארה היינו יכולים לפרש הגם' שמיירי באסיה בארי' (ב) וממילא אין קושית התוט', אבל לדעתות וו' אחרות האסיה וכפי שאמרנו לעיל להבלי דמשק ואסיה זו אסיה (ג) מורה אל עשי.

ונראה לענין' לפרש דהרי אמרוי' אפמייא ה'יא שפם כדברינו לעיל ומון ההכרח להסביר דברי ר"ש לענין קני קניוי כי שפם על הגבול ושפם עצמה חוּל, וכן שחתם זו אנטוכי' היא בגבול והיא עצמה חוּל כדאמרוי' בגיטין (מ"ד): או עריהם אלו מצד אחד ארי' ומצד שני חוּל (כפי שמספרשים בהר ההר לפניהם מורה מערב או דרום צפון דלעיל) כן גם אסיה מצד מערב היא ארי' ומצד מורה חוּל. ויש לדיבוק גם את לשון הגם' «הוּוּ קאולֵי» פירוש הלכו לעבר שנה באסיה כלומר מאחר והיו במורה אסיה הלכו למערב שהיא ארי' בחלק הגלייה כדי לעבר השנה.

ובענין' עבור השנה בגליל עיין רמב"ם קדוּח (פ"א ח' ופ"ד י"ב). וידועו הטעם' בסנהדרין (י"א: ד"ה אין מעברין) האומר קשה קצת דברכות נפקא לי' מדכתיב «בי מציון» והכא מיתי «מלשכנו תדרשו». גם סבי התוויט זיל בספריו פרשת החדש (על קדוּח לרמב"ם שעבדתי הכתבי' והכנתיו בעזה לדפוס) מ Dickinson ומסביר גם הוא שתי הדרשות.

והא דהרבב"ם בפ"א אומר אלא בארי' (مبرכות ס"ג. וראה רשות' טמ') ובפ"ד אומר אלא בא רצ' יהודה כר' ואם עיברוה בgalil כו' (סנהדרין י"א): כבר דיבוק גם הרא"ם הורבץ' (ברכות ס"ג) ומסביר שלכתהילה — ביהודה וילפי' «מלשכנו», ובדייעבד — בארי' זהה «מכי מציון» ובחוּל אף בדייעבד לא. עשי' גם לקוטי הרד"ל על הרמב"ם שם. ויש עוד לדבר זהו אולם אק"ם להאריך. עי' גם ירושלמי סנהדרין (פ"א ב') ר' לעזר בשם ר' חנינה מעשה בכ"ד קרויות (קרונות) של ב"ד שנכנסו לעבר השנה בלבד וכו' מאותה שעת עקרות מיהודה וקבוצה בגליל.

ובההסבר לגבי אפמייא — יש לפחות גם היא דאמרו במשנה דחלה (פ"ד י"א) "אריסטון הביא בכוריו מאפמייא וקבלו ממנו מפני שאמרו הקונה בסוריה בקונה בפרורו ירושלם" ואולם הוא הדבר שדברנו שאפמייא בגבול והוא הביא בכוריו ממורה לאפמייא.

יב) ובדברים (ל"ג כ"ז) «ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד" מפרש הספרי ויגרש מפניך אלו שברחו לאפריקה, ובני יפת וגנו' מתרגםין אפריקי וגרמני' (יהונתן וירושלמי שם), ויאמר השמד אלו שברחו לאסיה. גנותה שאסיה זו היא (ג) בבקעת הלבנון. דאיין לאמר אסיה של ארי' (ב) דא"כ מה צווי מיוחד להשמדם

הרי הם מז' אומות, ואין לומר (א) באנטוליא האם עליינו לרודפם כי'כ רחוק, ותרי על אלה שברחו לאפריקה אין צוויי לרודפם כאמור שם בספרי (עי' גם ב"ר לע"ז). אלא כנראה שכונתו על אלה שברחו בגבול הארץ באסיה (ג) כלומר אף שברחו ממערב למורה והם כבר בחו"ל על אלה בא הצווי להשמידם (עי' גם פרש"ז ושפ"ח שם).

יג) אריב"ל שלוש יינות הן וזאת בהם משום גליוי וכו' א"ש בן לקיש קירינא אין בו משום גיליוימאי קירינא א"ר אבاهו חמרה תלייא דאתי מעסיא (ע"ז לע'') כלומר יין מתוק שהובא מאסיה. והי' רצוי לאתגר גם אסיה זו מאין הובא היין.

הנה אף שהמירה היא בתלמוד בבלי ובירושלמי (שם פ"ב ג') אמרי בענין קירינא (יין מתוק מתחילה — פנ"מ) ולא מובה דבריו ר"א שזה חמרה דאתי מאסיה, אבל בעלי המירה ריב"ל ור"ש בן לקיש היו בא"ר וכו' וכן רבי אבاهו הי' בקיסרי כדמות מר"ה (ל"ד) וממו"ק (כ"ה): ועי' סדה"ד על שלשתם. ובמהרש המירה (שם) אמר רבא ובמקומו (בעסיא) יש בו משום גליוי. ואמנם רבא הי' במחוזא (בבל) אבל רבא רק מוסיף למירה ולפ"ז לכוארה עסיא זו היא אסיה בא"ר"י (ב).

אולם היהות ואומר ר"א דאתי מעסיא כלומר מיו בא מאסיה (איינו אומר המירה מאסיה, וכן משמע מהלשון שאין זה במקורה אלא ליין ההוא שם מיוחד) ואמרי' בבריתא ת"ר אין מוציאין פירות מא"ר דברים שיש בהן חי נפש כגון יינות וכו' ורבי מתיר מהיפרביא להיפרביא (ב"ב צ' : צ"א). וופסק הרמב"ם (מכירתה פ"יד ח') אין מוציאין וכו' ולא מרשות מלך זה לרשות מלך אחר בא"ר". וומפרש מהיפרביא להיפרביא מוחזו אחד לשניהם בא"ר"י והיות ורבי מתיר משמע שרבען אסור (עי' מל"מ ולח"מ שם). וכן בשו"ע ח"מ (רלו"ו כ"ו). ולא מרשות מלך זה לרשות מלך אחר בא"ר". ועין בהלכות גדלות והגר"א (שם). וגם רבנו גרשום מפרש כנראה כך באמרו "כלומר מפלך אל פלך". ועי' שטמ"ק (שם) "פי' מן עמלה קaid אליו עמלה קaid אכר" פירושו ג"כ: מהזו מושל (אחד) למוחזו מושל שני.

ולא כרש"י על הריני'ף וכפירוש רש"ב"ם (שם) "אפרכיא אחרונה שבאר"י לאפרכיא ראשונה דבשוריא" ולא עוד אלא גם כיוון שקיסרי מקום מושב ר' אבאהו לא הי' בתחום כבוש עז"ב (כאמור לעיל) הרי אין זו אסיה בא"ר"י (ב) שאין ליבא יין בשם למוחזו שני ובפרט לא לקיסרי. ולפי שיטות אלו כנראה אסיה זו היא בחו"ל (א) או (ג).

אמנם בთוספתא ע"ז (פ"ה א') גרשין "אין מוציאין מסורי א' דבניהם שיש בהם חי נפש כגון יינות וכו'" ומפרש המצהה שמואל "וכאן אולי סבר

כִּי שְׁמֵי כְּבֹושׁ". אבל הרי קימ"ל כבוש יחיד לא שמי כבוש (ע"ז כ"א) וכן פוסק הרמב"ם (תרומות פ"א). ועוד גם מהמשך לשון התוספות לא משמע כי, אולם כן, אולם אק"ם להאריך.

ואולי בתקופת ר' אבהו הייתה כל אר"י ברשות מלך אחד.

ובענין אכילת חולין בטהרה, וכן בענין הוצאה יין ושמנים מהארץ לחו"ל — כתבו סבי מרן הגרא"ש סלנט וצ"ל (בתשובהו שנת תרכ"א) ואאמו"ר זצ"ל: ובענין הוצאה פירות מהארץ לחו"ל בזמןנו, כתובABA בספריו השמייה (ח"א פ"ח א' הערכה 4) על הא דתני בשבייעית (פ"ו ה') אין מוציאין פירות שביעית מהארץ לחו"ל "ומתא דעתך אין מוציאין פירות אר"י לחו"ל (ב"ב צ':) לא קשה דזהו משום חyi נפש לטובות ישוב אר"י והוא אינו בזמןנו שادرבה חyi נפש בא"י תלויים דוקא בהוצאה הסחרה לחוץ לארץ ומכירתה שם" יכולר ביום הי' צוא הוא טובות ישוב אר"י. וככתבתי ג"א ע"ז אולם אק"ם להאריך.

יד) בבית שערים (בארמית בית שרוי) נחשפו מערות קברים ששמשו מקומות קבורה מתחילה האלף החמשי, הן עברו יהודים מאזר"י מאוזר בית שערים והן מערים וארכיות הסמכות לארץ. כנראה גם שרצו להזכיר ליד ר' יהודה הנשיא ועוד גודלי ישראל שנקבעו שם בתקופה ההיא.
וביישולמי מוק' (פ"ג ה') "הר שמוליכין אותו מקום בגן אילין דקברי בית שרוי וכו'" ושואلين שם מתי חלה האבלות בהעברת ארון מקום למקום אם מיצא המת או משיסתם הגולל.

הכתובות שנתגלו כתובים בעברית יוונית, עי' ב'ק (פ"ג). אמר רבינו בא"י לשון סורסי למה, או לשון הקודש או לשון יונית, לשון יונית לחוד וחכמת יונית לחוד. ובמקרים מסוים מצוין בכתבות גם מקום מוצאו של הנפטר. בנפטרים מקומיים מאוזר בית שערים כנראה שלפעמים לא כתבו גם שם מאוחר וידעו כי פלוני מונה שם ובנקבר מקום רחוק לפעים גם כתבו כמה פעמים samo במערה לכון מבكري קברו. ואצין כמה כתובות שנמצאו שם עם ציון הערים, כגון: קבורי של אידייסוס ראש מועצת הוקנים איש אנטוכיה (בית שערים ב', 141), שרה מצור (199) וכן נתגלה לוח שיש ולא ברור אם נקבע שם או לוח הנצחה לתרומה לביהכ"ג שם, והיא ע"ש יעקב איש קיסרי ראש בית הכלת מפאAMILIA (או שפאAMILIA מקום מוצאו או שמוסב על ביהכ"ג) (203). כן ישנם קברים מצידון ביריות ותadmori ו עוד.

כן נתגלה שם כתובות מעל קבר "רחל מעסיא" (121) ולධעתי אסיא זו כנראה לא אסיא של ארץ ישראל (ב), בתחום עו"ב דא"כ היה אפשר להזכיר שם במקום ולא היה צורך לטלטלת, אלא אסיא זו בחו"ל (א או ג). והובאה להזכיר בא"י, דכל הקבר בא"י כאילו קבור מתחת המזבח (כתובות ק"א).

וחוטספה ע"ז פ"ה ועוד) ואם כבר הובאו לאرض כבר הובאו עד בית שערים ובנמקות דלעיל ליד קברי גודלי ישראל או לקברי אבותיהם. (עי' גשר החיים לאאמו"ר ז"ל).

טו) לא הצעתי מקום אסיא גם בדרום הארץ כפי שבאים אחרים (ג. ווינשטיין ר"ש קלין ו. ליפשיץ) שלדעתם אסיא גם בדרום הארץ עציו גבר היא אסיא. כיוון שלא מצאתי בסיס לדעת זו ולדעתך בגראה מקור דעה זו הוא מקור לא יהודי ידוע, האומר שעציו גבר אמרים שהיא אסיא" וברכו הולך עוד א' לא היהודי במפה שלו ומפרש שעציו גבר היא עסיא ולדעת המחויקים בשיטה זו — אף שכותב "אומרים" בגראה שאסיא הייתה שם בדרום הארץ ואמרם שוה המקום שהי' מ לפני עציו גבר. והוא התל בערך 3 ק"מ צפונ' מערב אילית, ולדעת אחרים כוונת דבריו "אומרים" כי ספק אצלם אסיא שם. אבל ראשית אין להביא ראי' והוכחה מקורות שאין להם מקור, שנית אם נדיק בדבריו שכותב "אומרים שהיא עצייא" ובהמשך "ואומרים שהיא עצייא" הרי גם הוא אינו אומר אסיא (בדעת התומכים בדעת זו) אלא ע' י' או ע' י' וא. ולדעתך הוא תרגום מוקזר ומשובש מ ע' י' ו, וכוונתו "אומרים" ככלומר אימורים שתל זה הוא עצייא — עציו גבר. ומציו גבר השתבש לעצייא ועד שהשתבש לאסיא ועל שימושיכם גם כתעת בשבוע זה (ראתה הלאה).

ובמקורותינו התקדושים (להבדיל) הרי עציו גבר מתורגמים הייחונן והירושלמי בדברים (ב' ח') "כרך תרגגולא" וכן במדבר (ל"ג ל"ה ל"ז) מתרגם כן הייחונן, וכי הייחונן (שם) עציו גבר — קרא גבר (תרגול). אין זו תרגול קיסרן מירושלמי דמאי פ"ב א').

ולכן מובן על שלא מקמתי את עסיא גם באור הדרום. אבל כיוון שלחומרה באו מר אקשטיין וד"ר מ. הראל וממשיכם בדעתו זו ומאתרים את מי עסיא לבריכת שנצזה לא מכבר כ-24 ק"מ דרום אילית (דרך הפירוד) ומפרש את הגמ' בשבת לרחיצה בימים חמימים בבריכת זו "בריכת עסיא" — החלטתי להביא את דעתם ולפרכה.

לדעתך אין כל ספק כי מי עסיא המובא בגם' (שבת ק"ט) אין הכוונה לכדריכת בדרום אילית מהתנוקטים דלולין :

1. המוקם הוא 24 ק"מ דרום אילית והוא חוץ מחווים עוז'ם ועו"ב, וגם אין מקור ליישוב היהודי שם בזמנ התלמוד, וגם דברירותות מוכרים היישובים בארץ.
2. כל ארבעת המרחצאות המובאים בבריתא הם באותו אזור והוא הכנרת.
3. הימים בבריכת באoor אילית אינם מעין נובע אלא מהים ולכך משתנה החום בעונות השנה, באמצע החורף רק 22° ואפי' באמצע הקיץ הוא כ-32° והימים בעין גופרה חמים יותר. ואין לומר כהשערותם מאוחר והימים בקרקעיה

הבריכה מגיע החום עד 54° דהרי חום המים אינם עולים בבריכה למעלה זו, מפאת כבדים ומילוחם בקרקעיה הבריכה (כפי שסבירים) — והאם עולה על הדעת להתרחק בחתית הבריכה בלבד ועוד בזמן שעומקה מגיע ל-5.5 מטר ? 4. אין שום מקור לבריכה זו בשם מי עסיא מאחר והבריכה לא הייתה ידועה שנים רבות ונתקלה רק בזמן האתרכון. והיות שאין שום מקור שהכו"ל מדברים על מקום זה הרי אין שום הוכחה שהי' שם ישוב יהודי בזמן התלמוד. וכל זה מלבד שאין שום מקור לשם אסיא באורן הדרום.

יב. בבל ואר"י

בבל (שנער)CIDOU מורה אר"י וגם קראו את אר"י "מערבא". ולסורה יש להבין הא בכתב (ירמי' א' י"ד) מצפון הפתח הרעה ומפרש"י בבל לצפונה של אר"י, והרד"ק כאילו מתכוון "בבל לצפונית מזרחה". אמן למן (שם ג' י"ב) כתיב: "הלוּק וקראת את הדברים האלה צפונה" ופרש"י צפונה אל המקומות שבבו שם לא שׂור. זה מובן כי אישור לצפון אר"י. וכן בתלמידין (גיטין ו'. קדושים ע"א: שבת ס"ה: ועוד) שבבל צפון אר"י והיתכן הרי בבל למורה אר"י. ובתוס' שבת (שם ד"ה עד היכן הוא בבל) אר"י דרום בבל והפרת יורד מאר"י לבבל זם אר"י דרום בבל איך יורד הפרת מאר"י לבבל ?

ויש להסביר כי בין בבל ואר"י מפסיק המדבר הסורי (מדבר ערב) שאין בו מקורות מים וכי' ובתקופה ההיא כמעט שלא יכולו לעبور בדרך לא דרכ' זו בפרט לדרכ' מקשרת ראשית בין אר"י לבבל אי אפשר דרך המדבר, ולמן היו הדרכים מבבל לאר"י בכלל זה גם דרך השלווחין מאר"י לבבל דרך צפון. היו חולבים לאורך הפרת מבבל עד דורה (מזה תזרום) ומשם לתזרום ולהאר"י. אחרים הלוּק בדרך יותר ארוכה אולם יותר קלה המשיכו לאורך הפרת עד תופפה (דרום מסינה) ומשם מערכית דרוםית לאר"י.

ובות מובן ומוסבר הקרא והתלמידין על הא דbullet בצד צפון אר"י. ובבל לעניין מעשרות כבר הוכרנו לעיל אף שאינה אר"י, מתקנת נביים שהחיבת במעשר וכמוון אינה חייבת באר"י ואין מעשרין מוע"ג.

יג. הימים בגבולות הארץ

אמר"י בغم' בבל (ב"ב ע"ד): כי אתה רב דימי א"ר יוחנן מא' בכתב כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה (תהלים כ"ד) אלו שבעה ימים וארבעה נהרות שמקיפין את אר"י ואלו הן שבעה ימים: ימה של טבריא, סdom, חילת, חילתה, סיבכי, ים האספסmia וים הגודול.

ובירושלמי (כלאים פ"ט ג' וכותבות פ"ב ג') מובא ג"כ השבעה ימים ובשנוי מה: ימא רבא טבריא סמכו, מלחה, חולתה, שליתה, אפמיא הא אילאימה דחמי, דיקליטינוס הקוה גהרות ועשהו.

ורבים הם המתלבטים במקומות ימים אלו, ולכן אביא את הנלען"ד לאטור מקום הימים שהעליתי בעזה"י, אחרי ברור, והם כדלהלן:

ימה של טבריא — ים כנרת.

ימה של סדום (מלחה) — ים המלח.

ימה של חילת (שלית) — ים אילת.

לדעת האדמ"ק (ס"א): ימת חילת הוא 24.5 ק"מ מורה دمشק, ביום אוור ביצות והוא באחר אל אטיבי ויש להבין דבריו הרי גם לדרכו של אטיבי יש עוד ימה כזו (ג"כ אוור ביצות) והוא באחר אל הייזאן. וכן איך לדעתו מסננים ים הסובב את הארץ במרחיק כה רב מגבול הארץ. לדעת התבוח"א חילת — אילת, ואין מרחיק את הים מגבול הארץ לשיטתו. לדעת ניבוער — ברכת רם.

ימה של חילתא (חולתה) — ברכת רם, ונראה גם ברכת פילא. יש לציין כי האוור נקרא גם בלבד אל חולין, חולת. ים חוללה תי' נקרא מקום זה, ולמטה ימת חוללה ביום, הי' נקרא כדלהלן ים סומכי. וים הי' נקרא גם ברכה חשובה ואפלו ים הנחת (מ"ב כ"ה י"ג).

ולפי תאור היוסיפון (מלחמות ס"ז פ"ג) מתאים לברכת רם, בו מתאר ים חולתה פהילא, ומתאר יפה את ברכת רם.

אםنم לשיטנתנו אפשר למקם אותו ביום אנטקי' במחוז חלב, וכן דעת הורביץ (324).

אמריו' בתוספתא דמאי (פ"ב א') אוزو' במקומו מותר שבתחלת אנטוכיה ר' אלעוז ב"ר יוסי אוزو' שבתחלת אנטוכיה מותר הוא עד בורה. והנה לדעתינו פירוש התוספתא היה ואנטוכיה היא לדעתנו על גבול הארץ ולכן אמרו' שבתחלת אנטוכיה, כלומר בקצה, מאחר ורך קצה אנטוכיה בגפון מורה היא חoil' ולכן מותר שם.

הגר"א ז"ל גורס שבחולת אנטוכיה וכן בהמשך שבחולת אנטוכיה זו בගירסת הירושלמי (שם) תנא האוזו' שבחולת אנטוכיה מותר במקומו רבי לעזר ב"ר יוסי התיר עד בורה, ומפרש הפנ"מ שחולתה ובורה מקומות הן בחול' (לדעתנו: כלומר ליד אנטוכיה).

ולפי"ז גם ראי' שאנטוכיה גבול הארץ ורך בורה וחולתה ליד אנטוכיה או תחילת אנטוכיה כפי' המנתה בכיריים (שם) ושלעתו גם פירוש חולת, כמו מחול הכרם, כלומר סביב אנטוכיה — ושם חוץ לארץ אבל אנטוכיה עצמה בגבול הארץ. ולכאורה לפיו'ז hei' אף'ל שהגר"א ז"ל קורא ים חולתא לימת אנטוכיה

(ימת אמיך כיום) כפי שהזכרנו לעיל, וכן גורס חולת אנטוכיה כלומר ימת הולתה דאנטוכיה וגם זה מתאים לדעתנו, ושם בזכה אפשרות גדול או רוז בשפע. אבל קשה להציג ים חילתה לימה הנ"ל לאור דעת חוקר האזור (MOVIA ב"זה גבול הארץ" 646, 681) שימה זו נוצרה לפני כ-1350 שנה, בערך שנת ד' ש"מ, ולפיו לא הייתה קיימת ימה זו. בזמן המירא לו ימים בגמרה. אמן בבקעה שם הייתה בזכה ואולי בזכה כוונתם או שוגן אז הייתה שם ימה.

כידוע ימת אנטוכיה יש לה מצוי לנهرות האזורי וכשהמושaza נסתם נוצרה הימה כפי שקרה לכמה ימות וגם באזורי ההוא. יש לציין כי גם ביבוש ימת החוללה בזמן האחרון היבש נעשה ע"י פתיחת הסתיימות שנסתמו לפני זמן רב ועייזו נוצרה הימה וזה הייתה עוד לפני זמן התלמידו. וגם בימת חומס כידוע מפתחים כיוון האзор ומיבשים החל משטח הימה ע"י פתיחת סתימות מהימה.

וחכמו"פ (רע"ט) גורס ג"כ בתוספתא "שבחולת" אלום כנראה מפרש חולת מלשון "עמך" באמרו: "ודע כי בין חמת ובין ארץ החר היר יש מדבר גדול ומקומות מרעה וקורין לו היום עמק אלחלם" והוא צפוני להם". וmbיא אה"כ התוספתא וגירסתו שבחולות אנטוכיה, כנראה שכונתו חולת מלשון עמוק. ואמן עד היום נקרא האזור גם בשם זה.

יש להוסיף כי בארכאית חולת פירושו עמוק.

דעת הר"ש סיריליא (פ"ב דמאי) אנטוכיה מתחום ע"מ ולא כבושא (עו"ב). אלום גורס ר"א בר"י התיר עד בירותו, וזה בהתאם לדעתו בשבייתו (רפ"ז) בארכוכת ע"י ערביין (י"ד) אחד המקדיש בחולת המחוון, ופירשו שם שדה גרוועה שאינה עושה פירות. ופירוש "חולת" שם, לרשי"י — סביבה, לר"ג — סמוכה ולשטמ"ק — חול.

ימה של סיבכי (סומכי טופני סמכו) — מי מרום ימת חולת. כדארמי' בגמ' יורד לירדן ולכנרת לירדן וליט המלה.

ימה דאספמיא (אפמיא) — בצתות אל נבנה האורנטוס (אל עז) כיוון אין בו מים אלא אזור ביצות עמוקות, אלום עד היום קוראים לעמק זה "אל בהרא", כלומר הים ע"ש המים הקדומים.

ים הגדול — ימא רבא — ים התיכון.

ימה של חמץ — ה"ה ג"כ על נהר האורנטוס בין חמץ (חמס) לרבלת. והוא דארמי' שבעה ימים סובבים את אר"י (ירושלים) או מקיפין את אר"י (בבל) ולכארה סובבים ומקיפין מבחווץ. אלום בשם כנרת תוך הגבול במרוחה, כדכתיב ים כנרת קדמה (במדבר שם) ומפרש"י שהיא ים כנרת תוך לגבול במערב והגבול במרוחה ים כנרת. וכן בים המלח קדמה וכן

בימם הגדול כאמור בגייטון (ח'), ולפיו ימה דאמפיא וימה דחוּם ג'ב הם בפנים לגבול הארץ. ובזה מובנות כמה תמיות.

ויאמר אליו הימים האלה יוצאים אל הגליל הקדמונה (יחזקאל מ"ז) ואמרי בתוספתא (סוכת פ"ג ג') הגליל הקדמונה — זה ימה של סודום. וירדו על הערבה — זה ימה של טבריא וbao הימה אל הימה היוצאים ונרפא הימים — זה הים הגדול.

לכארה גלילה הקדמונה — ים טבריא, כי הוא בגליל ונקרא גם ים הגליל. והוא במורח הארץ כים המלח ושניהם תוך הגבול.

בקרא נקרא גليل לאורו והוא — ארץ הגליל (מ"א ט' י"א) את הנלעך ואת הגלילה (מלכים ב' ט"ו ס"א) את קדרש בגליל (יושע כ' ז' וב"א ל"ב זהה י"א ר' ס"א).

וים הערכה הרי נקרא ים המלח (דברים ג' י"ז). ומפרש"י (יחזקאל שם) שננו רבותינו בתוספתא סוכת וכו' טבריא סdom ים הגדול ולכארה כאלו גירסתנו כאמור לעיל, אולם ממשיך ואומר הערבה — טבריא הימה — סdom אל הימה המוצאים — זהו ים האוקינוס. וכן ברד"ק (שם) והיהונתן מתרגם הערבה — במשמעותו כולם במישור.

והנה היירושלמי שקלים (פ"ז ב') מפרש הפסוק בייחזקאל: אל הגלילה הקדמונה זה ים של סמכו וירדו אל הערבה זה ים של טבריא וbao הימה זה ים המלח אל הימה המוצאים זה הים הגדול.

ולפי היירושלמי גלילה בגליל והקדמונה במורח הארץ אולם מתייחס מיםחולת ויורד לבגרות וממשיך לזרת לים המלח ומשם יהא יוצא לים הגדול. וכןראה שרש"י הוא יותר מתאים לירושלמי.

יד. מפה נפרדת לגבולות הארץ לשיטות עוז

לדעת הרב אשטורני הפרחי (כו"פ) הסימון לגבולות הארץ —.....—.....
לדעת הרב יהוסף שורץ (תבוחה"א) הסימון לגבולות הארץ ///////////////
ישנן דעתות עוד שלא סימנתים כגון של הר"י גולדהאר (אדמת קdash)
לדעתו הר ההר ליד בירות משם לחצר עין מערבית צפונית מדמשק, באוטו
מקום של התבוחה"א, ומים המלח פונה דרומה בגבול המדייני עד מעלה ה' 40°
בערך ומשם פונה מערבה עד חצרים ופנה צפונה עד עצמון ומשם לנחל מצרים
ואדי אל עריש ועד הים הגדול.

דעת בר דרומה (זה גבול הארץ) מתיים הגדול בהרי הטורים בערך במעלה ה' 31, והר ההר הוא בהר ארגייאט צפון אלכסנדרטה משם מורה ימת
וון משם דרומה חוזה את התדקל והפרת עד מדבר פאראן ועד קדרש ברנע שלדענו

מקומו בـ"מדאן צליה" 450 ק"מ דרום מורה עקבה (א), משם מערבה לים האדום ולצפונו בים סוף ותעלת סואץ עד נחל מצרים — הנילוס ווזא בפורט סעיד. ולפיו גם כל קפריסין בתחום החותם מתחו וגבולות הארץ. כן ישנו עוד דעות מחוקרים רבים בגבולות הארץ.

ט. ירושלם קו מרכז (ט)

במפות סימנתי את ירושלם גם כקו מרכז (מעלה ה-0) לפי דעת אאמו"ר בספריו היום, וראה לשער הספר (ב').
כידוע מן ההכרה להיות בכוור הארץ המחולק ל-360 מעלות, קו מרכז 0° וקו תאריך 180° חלוף היום.
המוסכם כיום הוא שגירינוי הוא קו מרכז 0° ובמעלה ה-180° שם הוא קו התאריך.

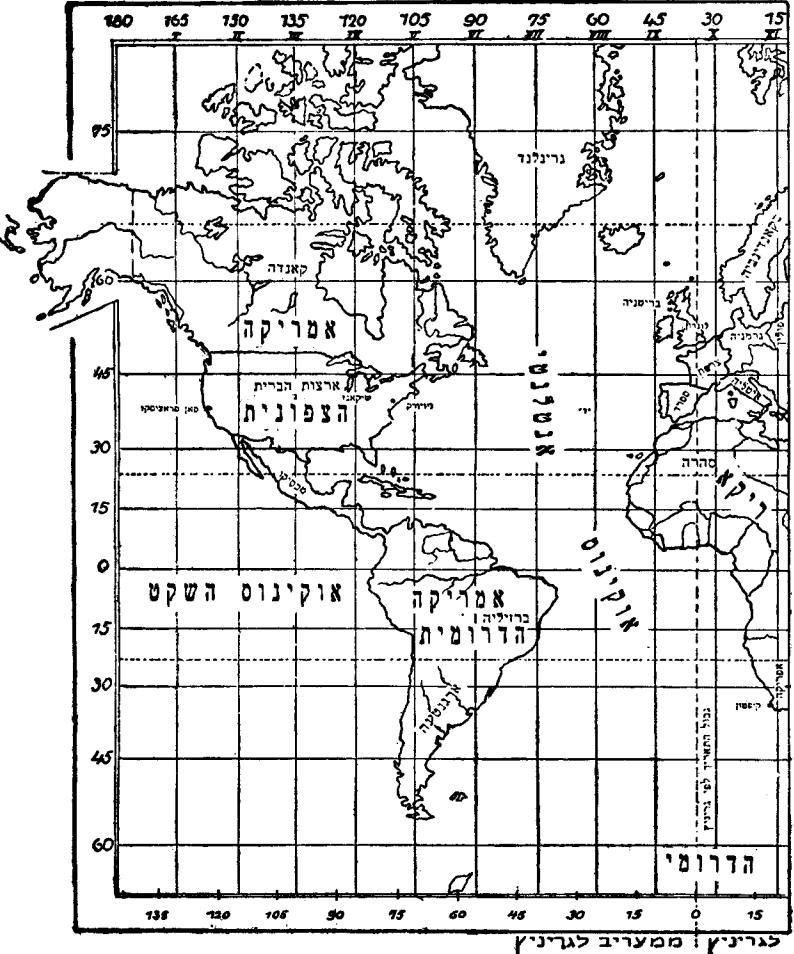
ואammo"ר זצ"ל הסביר כי כלפי עם ישראל ודיניו לא משנה ולא משנה החלטות אומות לקביעת קו המרכז וקו התאריך, שהשתנה כבר כמה פעמים ושייע"ז כאילו יש לשנות את הקו לחלוּף היום ולשנות ח'ו את ימי השבת ומועדים. ולגבינו הקויים קבועים משנהות דור, לא השתנו ולא ישתנו, והקו המרכז 0° הוא ירושלם וקו התאריך מעלה ה-180° בדיק מיל ירושלם ושם משתנה התאריך.

ראה מפת העולם וקו המרכז וקו התאריך לפי דעת אammo"ר.
ולפי דעת אammo"ר יוצא שבין הרוחקה 6.40 שעות מורה ירושלם, אין לשנות עדיין את התאריך. והוראת זו הלבנה למעשה לא לשנות השבת בין שלח בקץ תש"ב הגה"צ כ"ק האדמו"ר מגור לפלייט ליטה ופולין הגיעו לקובת שביפן, אחרי קיבלו את דעת אammo"ר (ואת דעת הרב דוד שפירא). וכן הסכימו רבני וגאוני הארץ בכנס הרבנים בראשות הגראי"א הרצוג, וכן הורו התאגונים הגראי"ז מלצר והגרץ"פ פרנק.

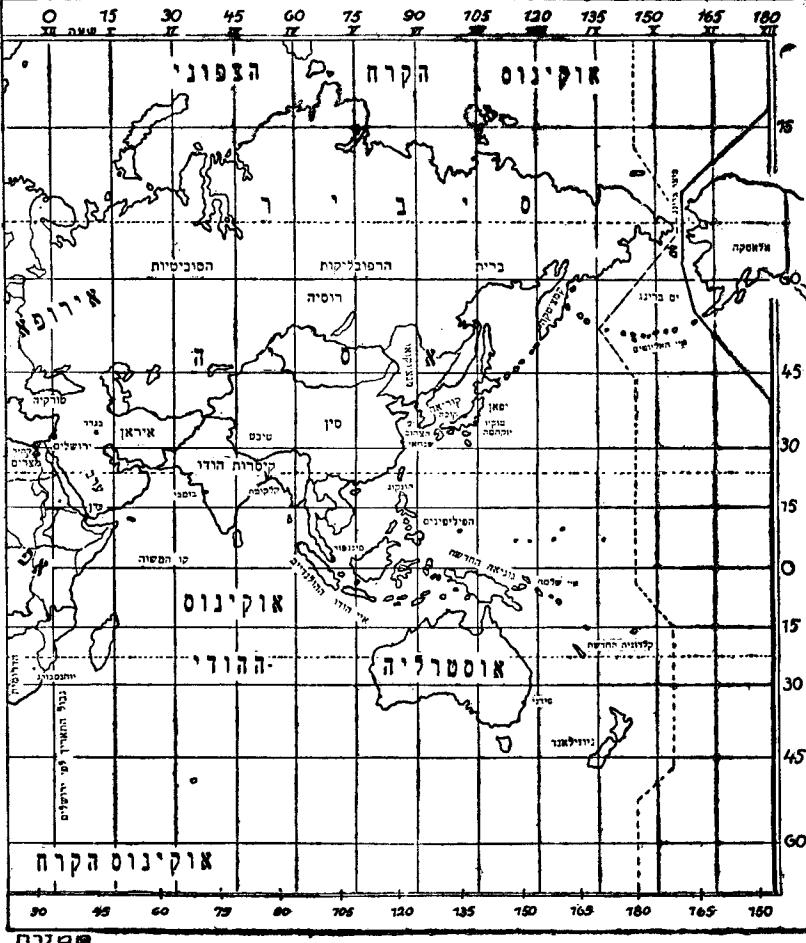
ולעומת זאת ידועה דעת הגאון החזון איש, בקונטרס ח"י שעוט (כתשובה בספר הימים לאammo"ר), שקו התאריך הוא 90° מורה ירושלם ולפיו יש לשנות השבת בין ומן הורה הלבנה למעשה לגולים שם בקץ תש"ב.
אח"ב שלח הגה"צ רבי שלמה גולדמן אדמו"ר זוויל, ע"י רב, אל אammo"ר בדברי עדוד וחזוק בצדקת דעתו לירושלים קו המרכז ו-180° מירושלם קו התאריך.
וראה דעת אammo"ר זצ"ל בארכוה בספריו הימים בכוור הארץ.

זאת תהיה לכם הארץ לגבולותיה סביב.

ממערב לירושלים

ממזרח לירושלים

מפות אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל ונבּוֹלוּתָה עַפְיִ הַתּוֹרָה

ג. א. טוֹקְצִינְסְקִי

כפת הארץ

וגבולותיה עפ"י התורה

שגרורם לירושלים
בנ' ירושלים

יד חסילין

© 2012 K-3

מזרחה לירושלים ↑ מערבה לירושלים

גבול הארץ עליי התורה

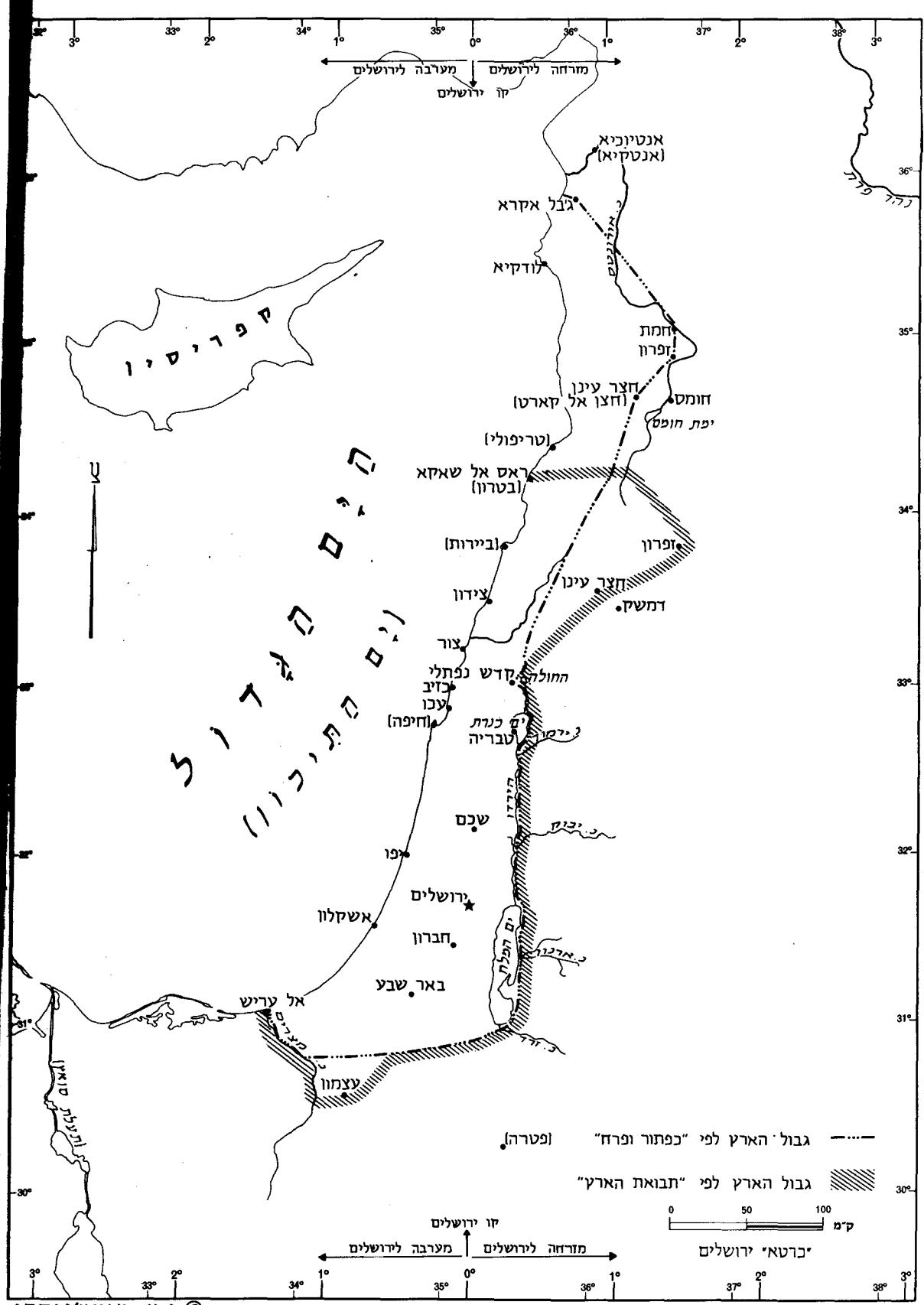
----- גבול עבר הירדן

כינוש עולי בבל

עטפון ומואכג שטהרו בסיזוזן

בשים

ג' ירושלים נרטא

ירושלים בתמונות

כנספח לספר עיר הקדש והמקדש מאאמו"ר זצ"ל הוספה 55
תמונהות ותרשימים נבחרים הממחישים והמבהירים עניינים בספר, מהם
שנבחרו מאוספים רבים ונדולים ומהם שנעשו באופן מיוחד למטרה זו.

גם לגבי כל התמונות, התרשימים והmphoot — כל הזכויות שמורות.

א. רשימת התמונות והתרשימים:

<p>30. החפירות ליד הכותל הדרומי
31. מעין הגיהון
32. הגיהון בפנים (מקות ריכח'ג)
33. השימוש
34. נקבת חזקיהו
35. אבן נקבת חזקיהו
36. פסימלי כתוב האבן
37. ארכוניות ממערת קברים
38. אבן עוזיהו
39. קבר זכריה, בני חיזיר ויד
אבלום</p> <p>40. קבר בת פרעה
41. קברי המלכים
42. חומת היבוס
43. אנטוניא
44. גבעת העפל (חפירת קניון)
45. ארון הקודש מביכ'ג חורבת
רבי יהודה החסיד
46. חורבת ריה"ח ועץ חיים במבנה
47. החורבה וחצר עץ חיים, תשכ"ט
48. האבא צ"ל באסיפת גдолוי
ישראל
49. בניין וראשי ישראל בדרך לכוה"ם
בינוים אמא"ר צ"ל (תש"ד)</p> <p>50. האבא צ"ל בחורבת ריה"ח
51. ירושלים העתיקה ומזרחה ביכ'ג
חרובות רבי יהודה החסיד
52. בהכ'ג החורבה ותפארת ישראל
53. הר הבית מצד מזרח
54. מבנה ביוני במערב קשת
רבינסון
55. אמות המים בדרום ירושלים.</p> | <p>1. נוף ירושלים העתיקה
2. שער יפו במבט אויר
3. שער יפו
4. שער שכם כיום
5. שער שכם (לפני שכלו)
6. שער החדש
7. שער הורדוס (הפרחים)
8. שער האריות
9. שער האשפות
10. שער רחמים
11. שער ציון (זוד)
12. שער מוגרבים
13. שער הברזל
14. תכנית הר הבית
15. תכנית בורות הר הבית
16. אבן השתייה
17. אבן השתייה בכיפת הסלע
18. כיפת הסלע
19. שער השלשת
20. שער השלום
21. כותל המערבי לפני הרחבה
22. כותל המערבי כיום
23. 3 תרשימים מחרמת הר הבית
1. מערב 2. דרום 3. מזרח
24. קשת ווילסן כיום
25. המחלילות ליד הקשת
26. פיר ווילסן ליד הקשת
27. רחוב בחפירת המחלילות
28. קשת רבינסון
29. מבנה ביוני במערב קשת
רבינסון</p> |
|--|---|

החותה לאלה שערוו באדיוכות בהשגת החפונות, והם:
לשכת העתונות הממשלתית / קדמוניות — החברה לחקרת אר"י /
הארכון הציוני המרכזי / ארכיוון קרן היסוד /

ב. הסברים לתמונות וציון העניין בספר

- 1 נוף ירושלים, התמונה מיימי יישוב היהודי שם לפני מלחמת השחרור. בתמונה רואים את ביהכ"ג רבי יהודה החסיד, חצר ישיבת עץ חיים וביכ"ג תפארת ישראל (ניסן בק) וכן את ביכ"ג רבי יוחנן בן זכאי וביכ"ג חב"ד, ישיבת פורת יוסף ובתי מחסה (ח"ב פ"א ב' וקדמתי בספר).
- 2 שער חומות העיר (ח"ב פ"א ב').
- 3 שער יפו מבט אויר רואים לידיו הפרצה האחת בחומה שנעשתה בשנת תרננ"ט לכבוד קיסר וויל헬ם (שם).
- 4 שער שכם תמונה השער כיום ותמונה השער מלפני עשרות שנים.
- 5 שער רחמים הוא השער השמיני הסגור וההתפללו לידי בני ישראל בשנות גלותם (שם וגם ח"ג פט"ז ג' ופי"ז ג').
- 6–20 שער הר הבית מוגבים, הברזל, השלשת והשלום (ח"ד פ"א ו').
- 7–13 תכנית הר הבית (ח"ד פ"א).
- 14–15 תכנית בורות הר הבית (ח"ד פ"ב) הבורות המוצרים בהערתי (שם) מסומנים במספרים דלהלן: 3 ביר בוחרה, 4 ביר אסואד, 5 ביר אל חדר.
- 16–17 אבן השתייה (ח"ד פ"א ד' וה' וח"ה פ"ז).
- 18 כיפת הסלע, לגבי הרואה הקובה לעניין קריעה (ח"ב פי"ז ג').
- 19–22 הכותל המערבי (ח"ד פ"ב וגם ח"ג פט"ז ג' וח"ד פ"ז ב' ופ"ח ופ"ט).
- 23 חומות הר הבית: מערב, דרום ומזרח (ח"ב פ"ז פ"ח ופ"ט).
- 24 קשת ווילסון כיום (ח"ב פ"ד ב').
- 25–27 המחלות והחפירות ליד קשת ווילסון (ח"ד פ"ב א').
- 26 פיר ווילסון. החפירה בעומק הכותל המערבי ליד קשת ווילסון הצלום לתוך הפיר בו רואים 14 נדבכים מהכותל המערבי וזה בלבד 2 הנדבכים שחשפו לאחרונה לאורץ כל הכותל. אולם כידוע בנוי הכותל על סלע יסוד בשפוע בגובה, והלאה לצד דרום חפרו אז עוד פיר ושם הסלע יותר عمוק ורואים 19 נדבכים מהכותל (ח"ד פ"ב א').
- 28 קשת רבינסון (ח"ב פ"ד ב').

- 36—גיחון שילוח מקות ריכחה נקבת חזקיהו (ח"ב פ"י'א
וגם ח"ד פ"ז ב').
- 37 ארונות ממערת קברים. הארונות נמצאו במערות קברים בסביבות ירושלים מהם שנקבעו בארונות מיד ומהם שנקבעו ארונות קטנים אחר לקוט עצמות הארונות מסוותים ابن ושנים צעירים יפים עליהם, כיחס הקבר, (ח"א פ"ג ג' ופ"יב ג' וח"ג פ"יג).
- 38 אבן עוזיהו. המצבה מקבר עצמות עוזיהו המלך, הי' בימי האחוריים בבית החופשית במזרחה ירושלים ומשורת שטן הקבר, אולם עצמותיו הובאו אח"כ לקבורה כנראה למקום שני, לע"ע לא ידוע מקום המצאה האבן על קבורה. האבן הוחזרה לארץ מנירק בשנת תשכ"ט בעמל וכסף רב ונמצא כיום במוזיאון ישראל. גדוֹלָה 35/35 ס"מ (ח"ב פ"ג א' ופ"יב א' וגם ח"א פ"ג).

התרגום	כתבritzon
לכא התיאת	לכא התיאת
טסי עוזיה	טסי עוזיה
מלך יהודה	מלך יהודה
ולא לסתת	ולא לסתת

- 39 קבר זכריה, בני חזיר (בית החפשית) ויד אשלום (ח"ב פ"ג א' ופ"יב ג').
- 40 קבר בת פרעה מורה נחל קדרון (ח"ב פ"ג ד').
- 41 קברי המלכים, קברי מלכי הדיביא ידוע בשם קבר כלבא שבוע (ח"ב פ"יב ג' וגבולי הארץ ט' העלה 11).
- 42 חומות היבוס לרוגלי הר ציון, מורה לערך דוד (ח"ב פ"ז א' ופ"ט א').

43 אנטוניה וצפו הר הבית (ח"ב פ"ז ג' ופ"ח).

- 44—45 ביכ"ג חורבת רבי יהודה החסיד וביכ"ג תפארת ישראל (ניסן בק) וחצר עץ חיים.

46 האמור'ר צ"ל באסיפת גдолין ישראל מימיינו הגאון מוהרא"ז מלצר צ"ל ראש ישיבת עץ חיים אב"ד סלוצק, משמallow הגראי' סורצקיין צ"ל אב"ד לוצק.

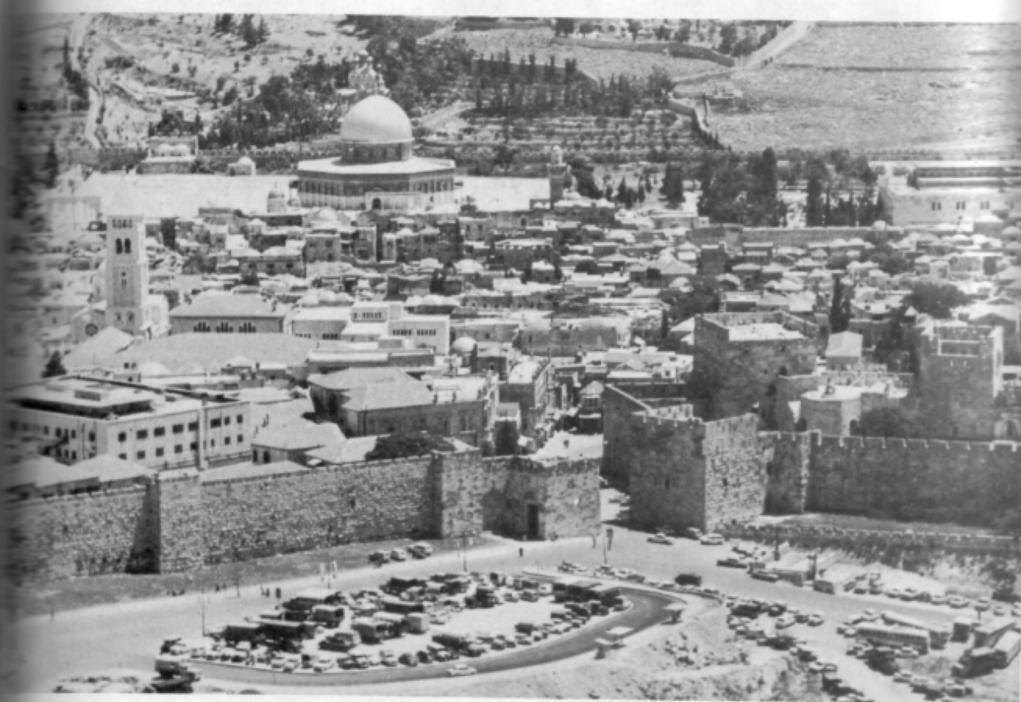
47 לשמאלו הגראי' הילמן לפניו הגראי' הרץוג צ"ל.

48 תרשימים מנקבת חזקיהו עין גיחון ותעלות השלווח (ראיה לעיל 36—31).

49 אמות המים בדרכים ירושלים (ח"ג פכ"ב הערותי 2 ו-7).

נוֹר יְרוּשָׁלָם הַעֲתִיקָה

.2. שער יפו במבט אויר

.3. שער יפו

4. שער שכם ביום

5. שער שכם (לפני שכלו)

שער האריות

שער האשפות

10. שער רחמים

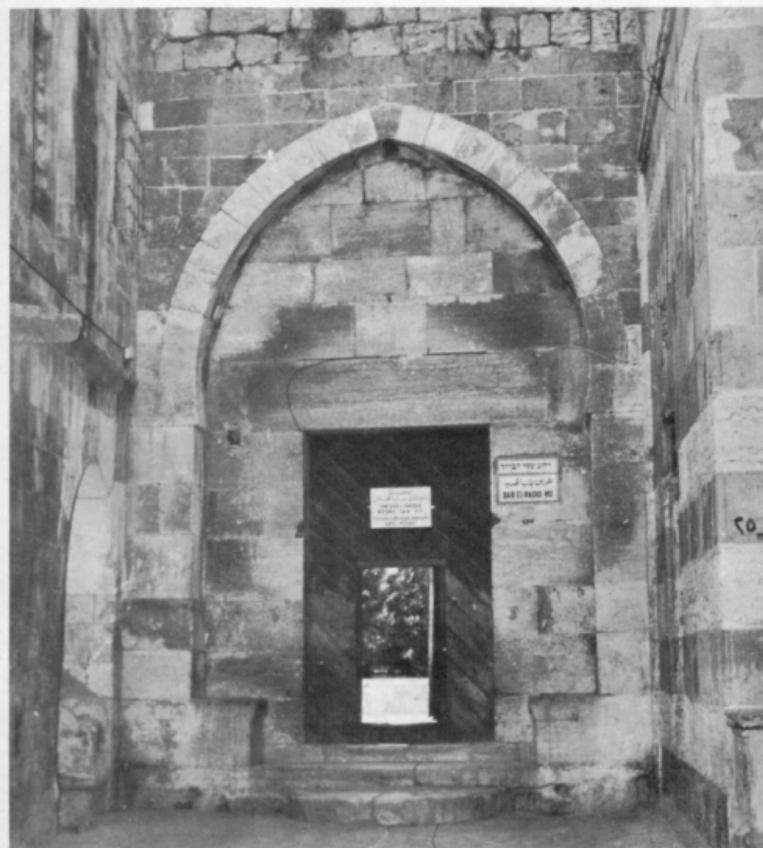

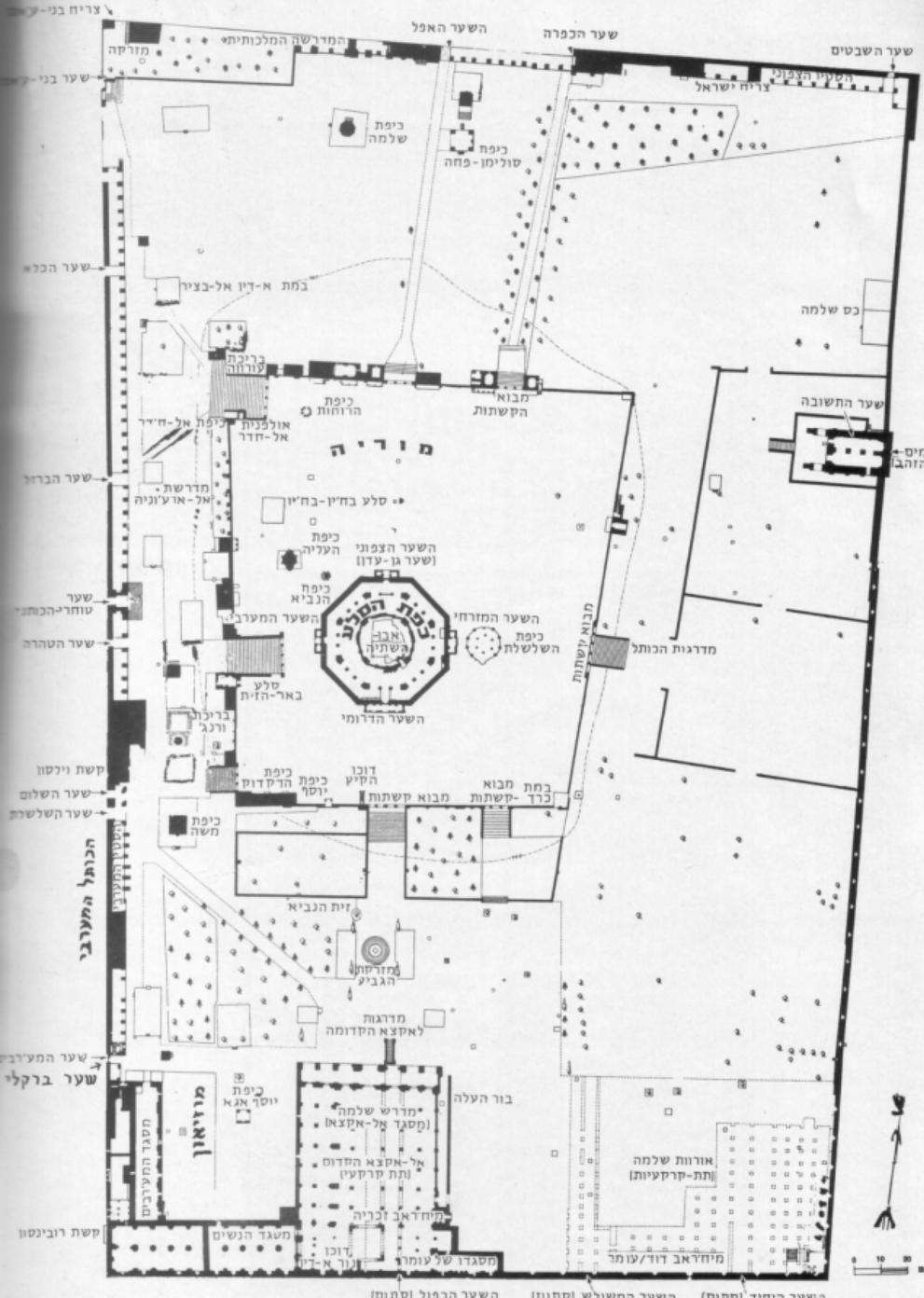
11. שער ציון (דוד)

12. שער מוגרבים

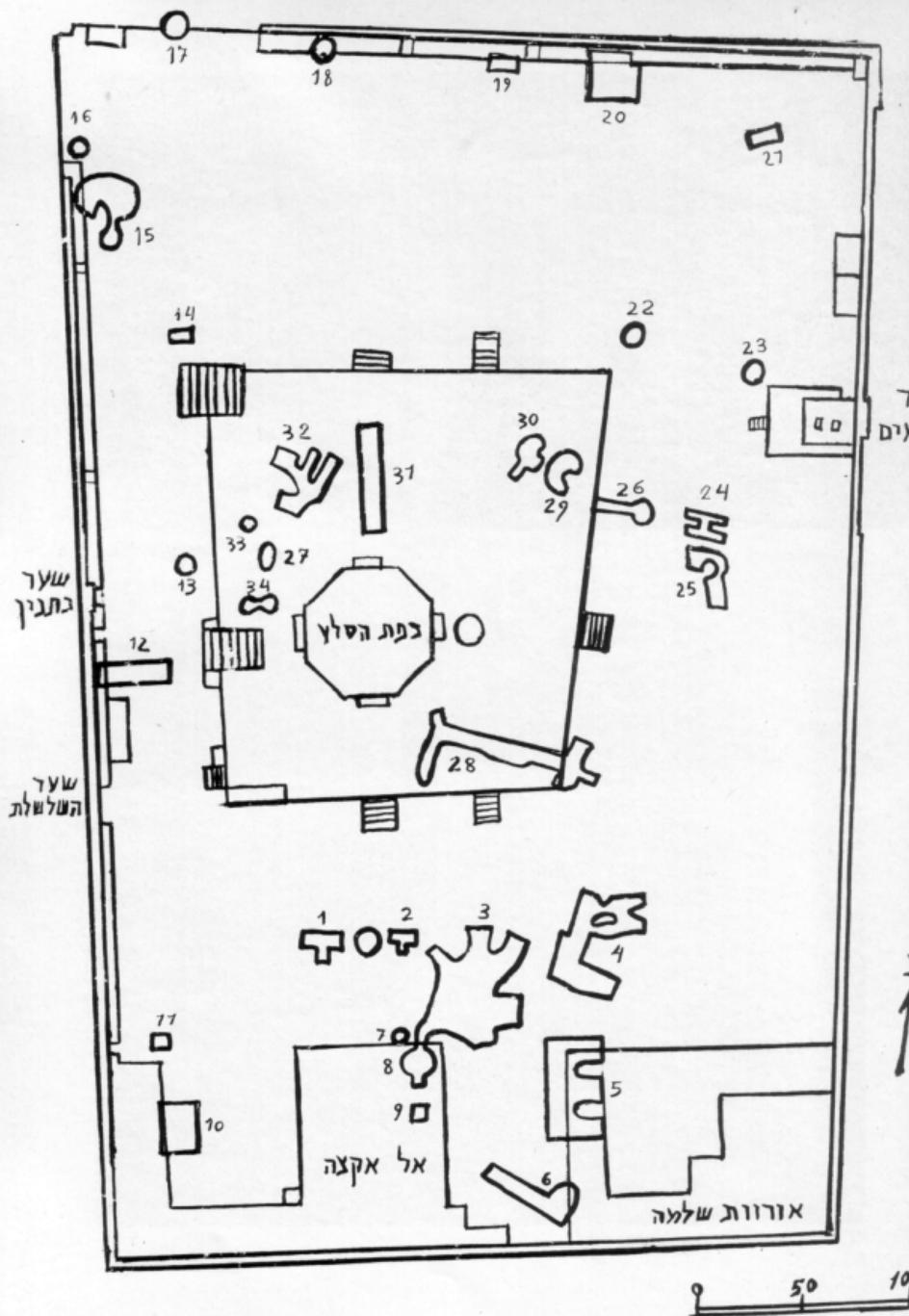

13. שער הברזל

14. תכנית הר הבית

תכנית בורות הר הבית

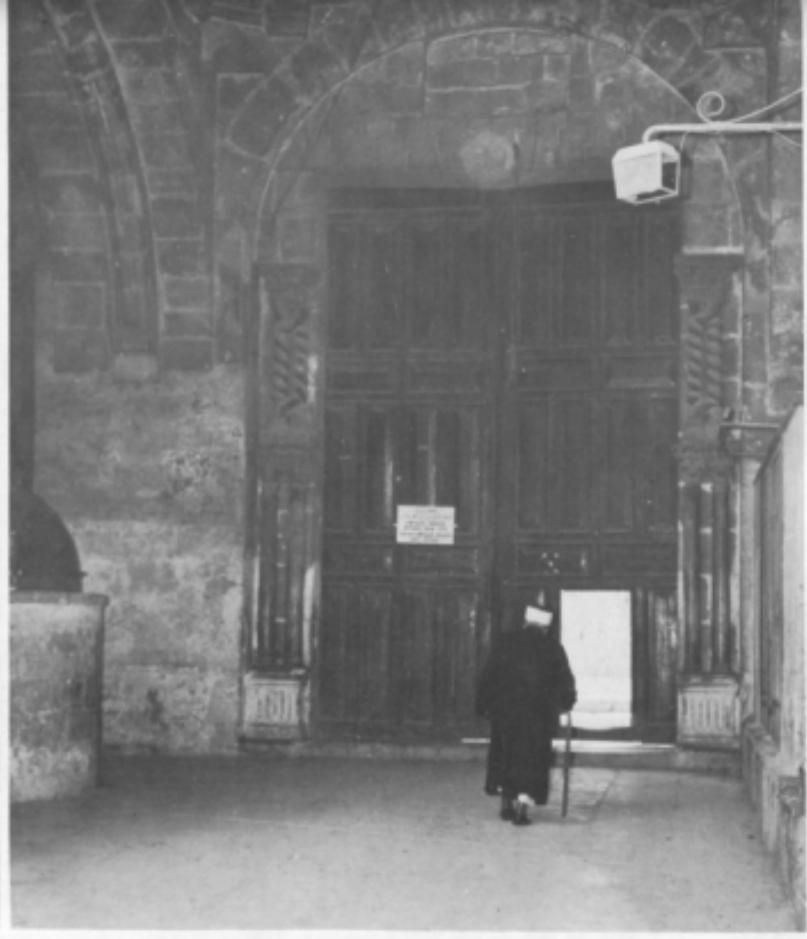
16. אבן השתיה

17. אבן חשתינה בכיפת הסלע

19. שער השלשLET

20. שער השלום

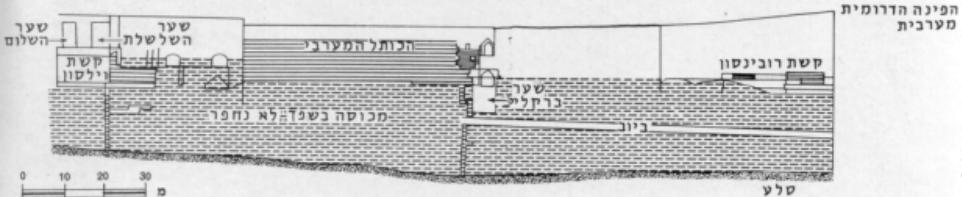

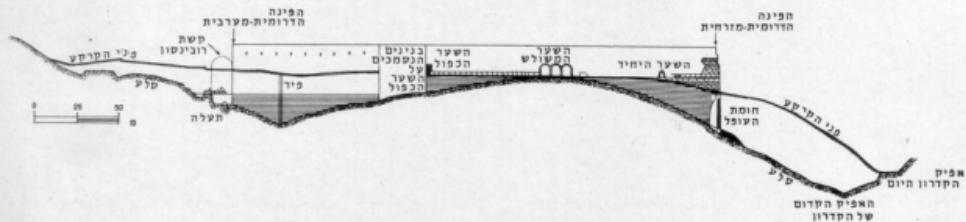
21 כותל המערבי לפני הרחבה

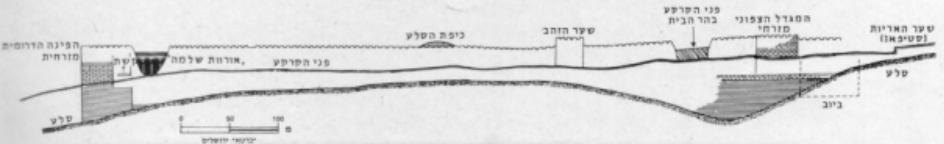
23. תרגומים מהומת הר הבית

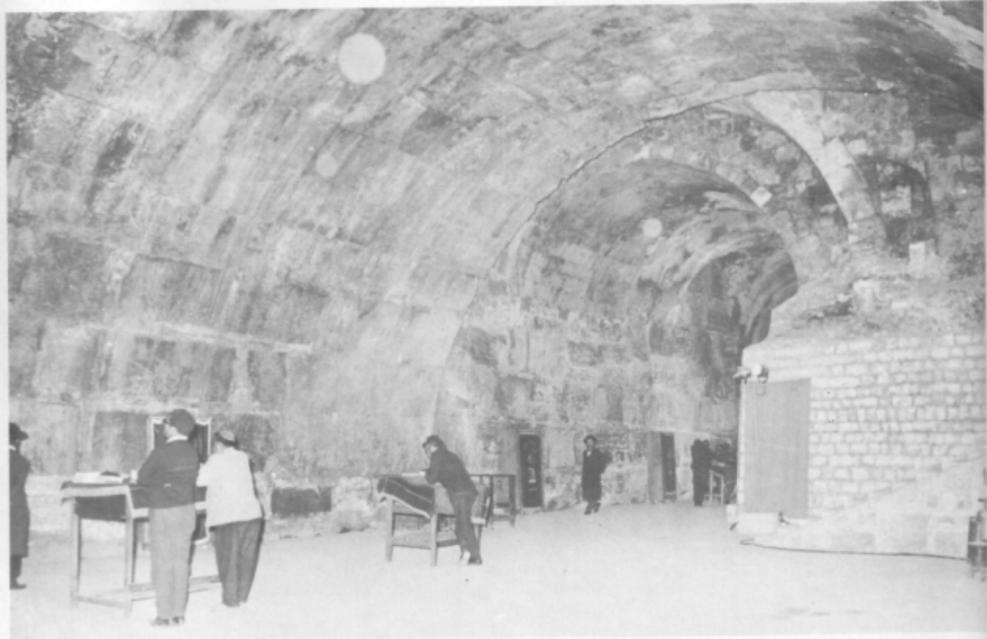
1. החומה המערבית

2. החומה הדרומית

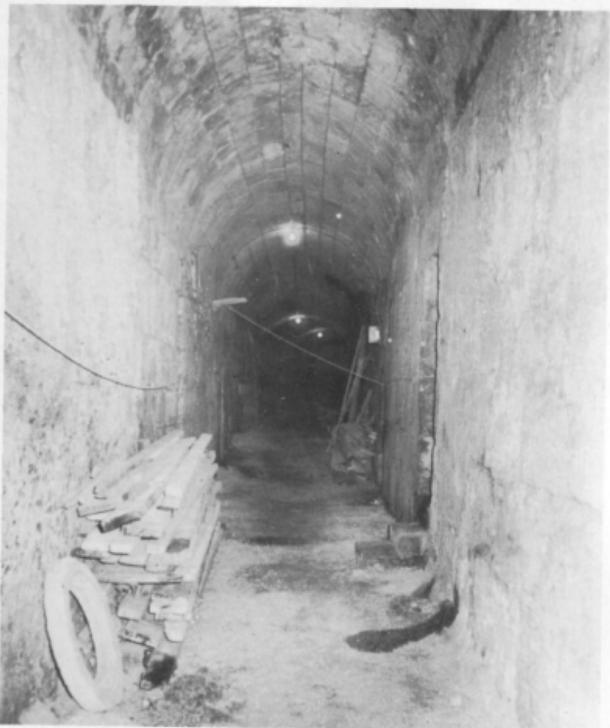
3. החומה המזרחית

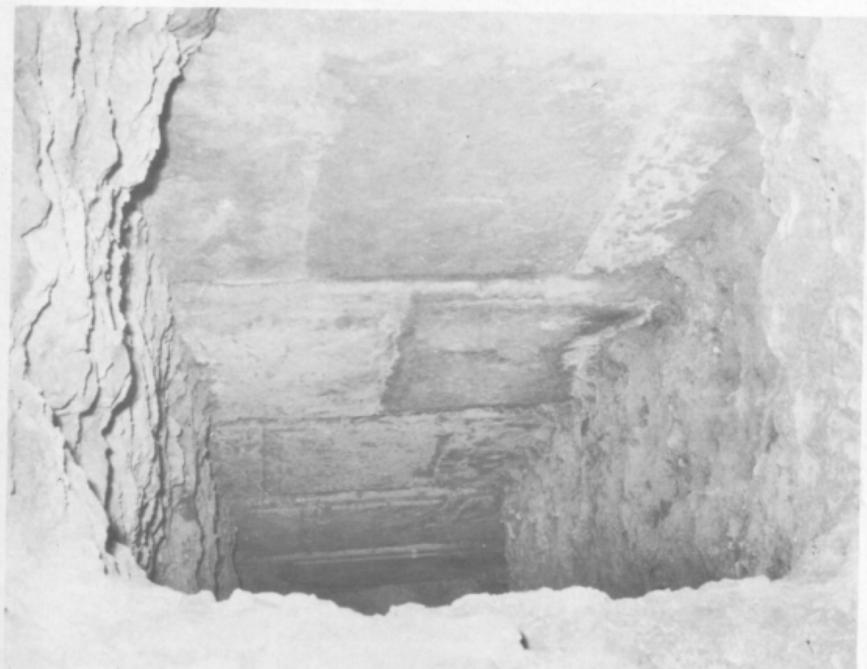
24. קשת ווילסון ביום

25. המחלות ליד הקשת

26. רחוב בחפירת המחלילות

27. פיר ווילסון ליד הקשת

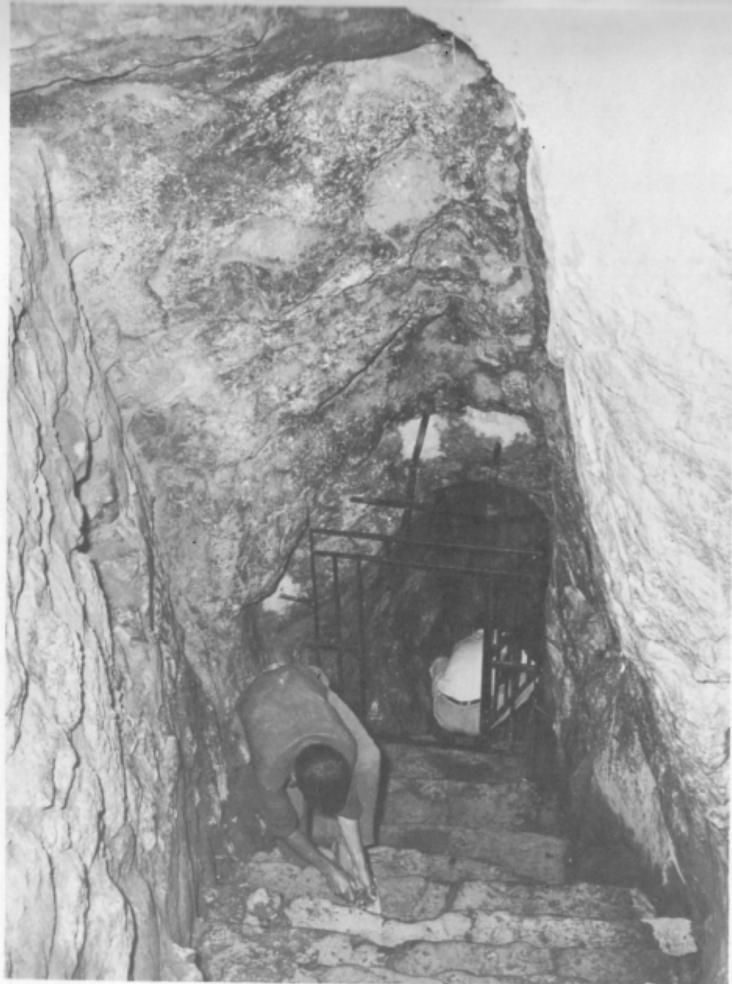
28. קשת ר宾סון

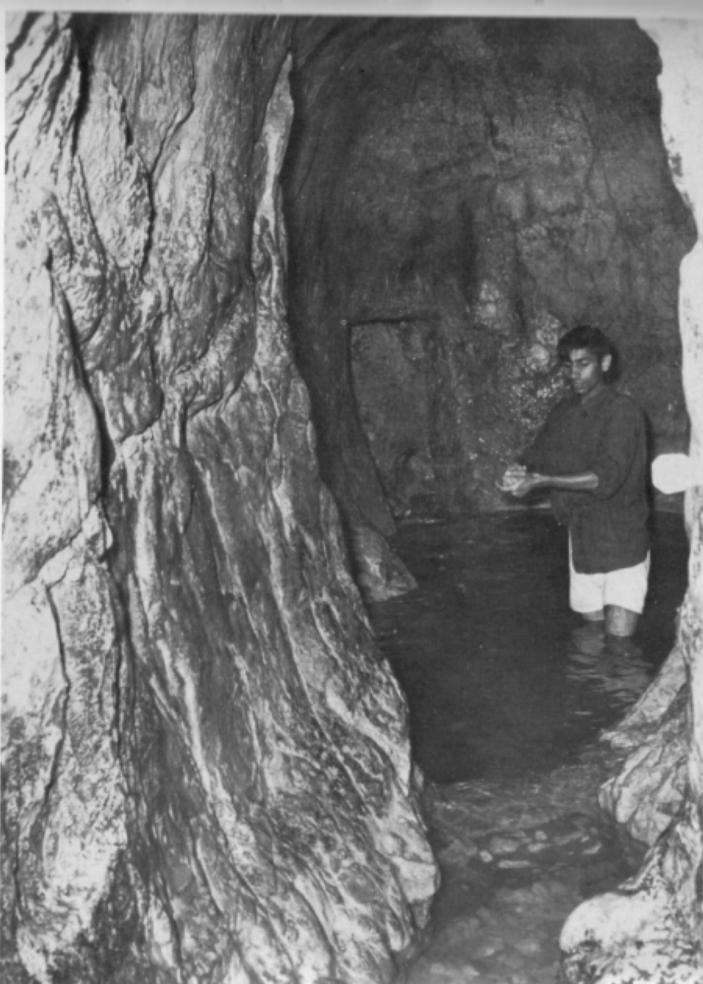
29. מבנה ביזנטי במערב הקשת

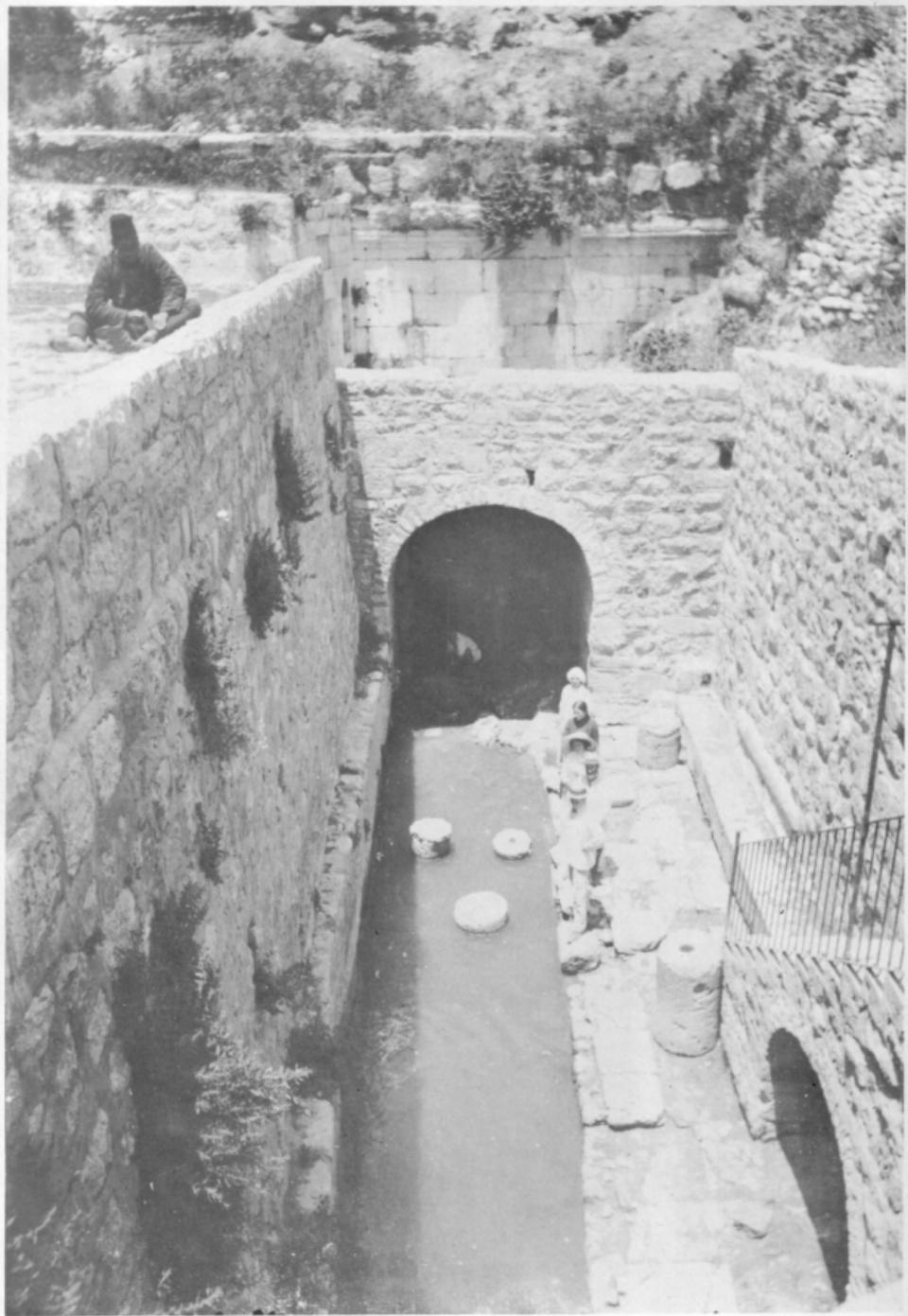
30. החפירות ליד הכותל הדרומי

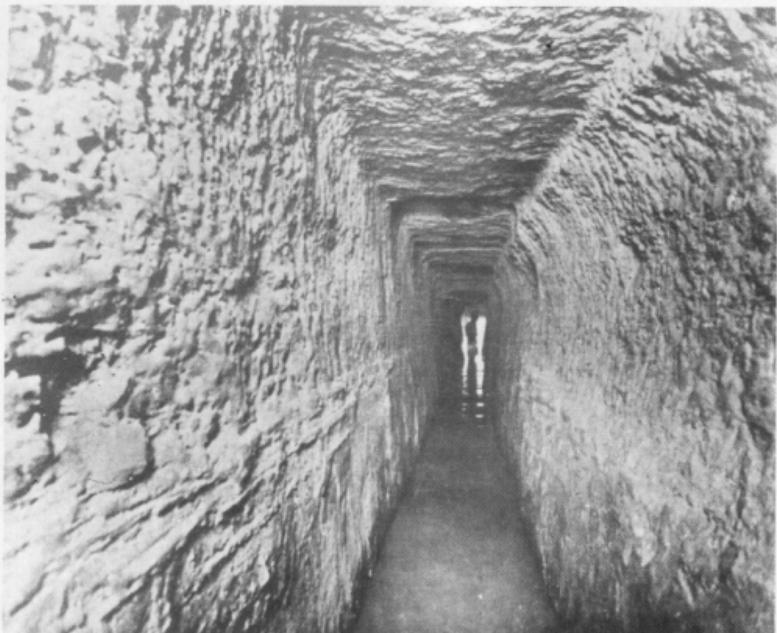
31. מעין הגיהון

32. הגיהון בפנים (מקות ריכת גג)

33. השילוח

.34 נקbat חזקיהו

35. אבן נקבת חזקיהו

36. פקסימלי כתב האבן

37. ארוןות ממערת קברים

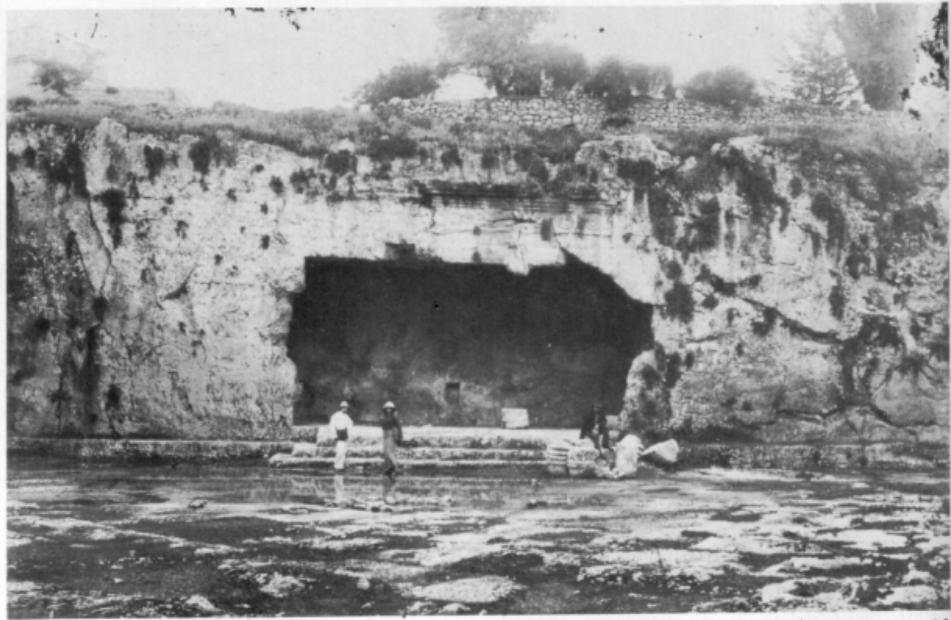
38. אבן עוזיהו

66: קבר המלך אבשלום ירושלים

קבר בת פרעה

41 קברי המלכים

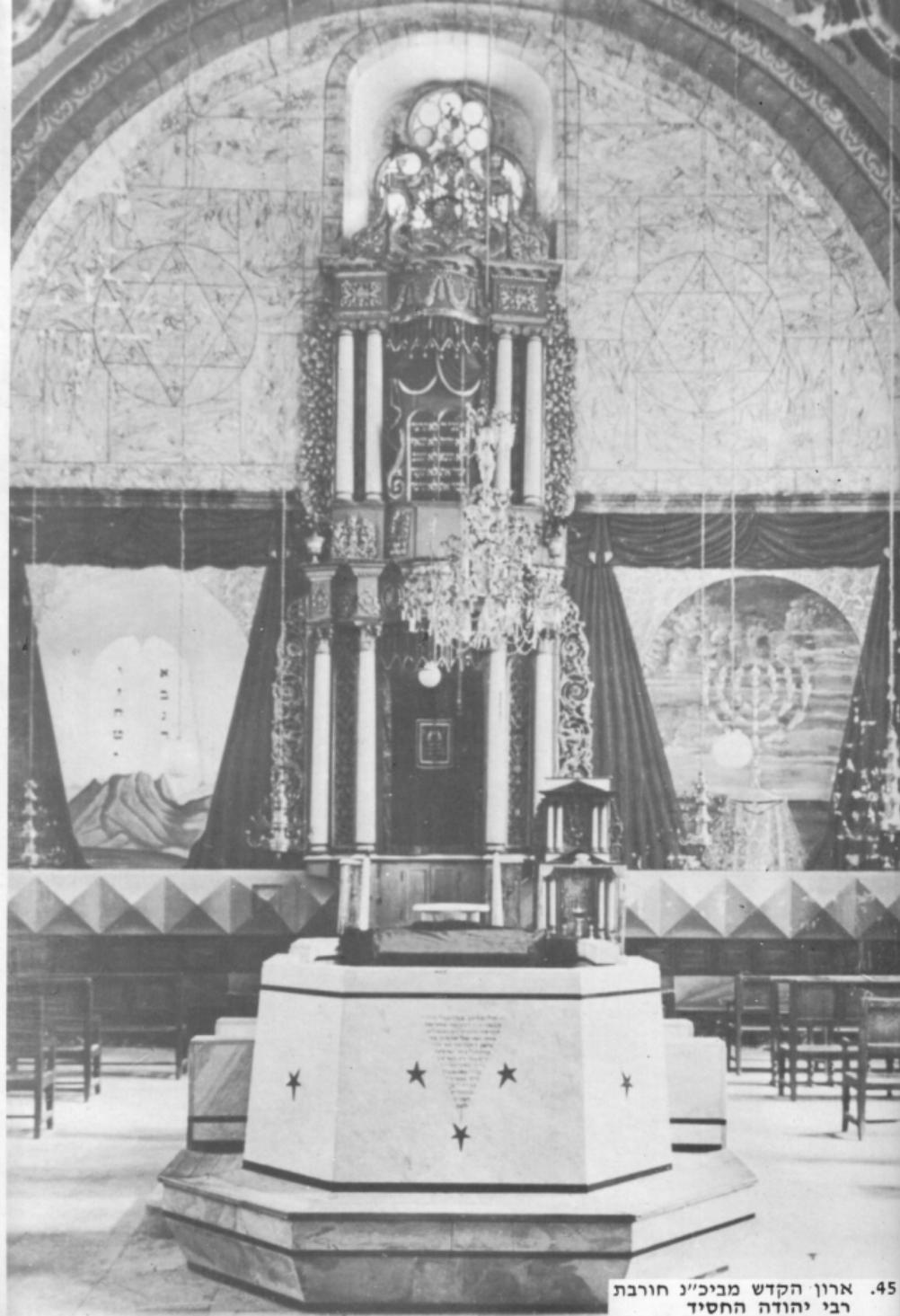
42. חומות היבוס

43. אנטוניה

44. גבעת העפל (חפירת קניון)

45. ארון הקודש מביק'ין חורבת
רבי יהודה החסיד

46. חורבת ריה"ח ועץ חיים במבנה

47. החורבה וחצר עץ חיים (תשכ"ט)

4. האבא זצ"ל באסיפה גدولית ישראל

50. האבא זצ"ל בחורבת ריח'ה

4. רבינו וראשנו זצ"ל בדרך לכוהן מ ביןיהם
האמו"ר זצ"ל (תש"ד)

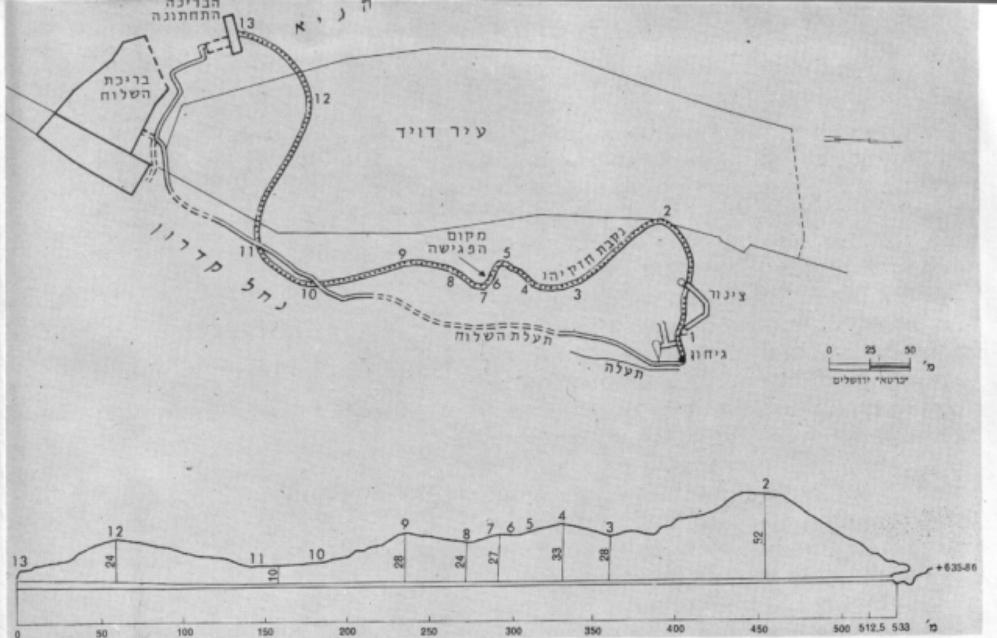
51. ירושלים העתיקה ומזרחה ביכ"ע החורבה

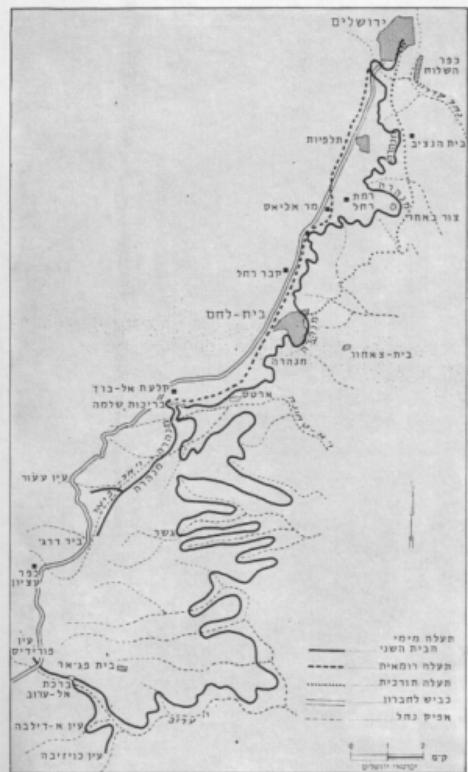
52. בהכ"ג החורבה ותפארת ישראל

53. הר הבית מצד מזרח

54. תרשים נקבת חזקיהו

55. אמות המים בדרכם ירושלים